

MEESTERS

College van Rijksadviseurs / Architectuur Lokaal

BOUW MEESTERS

INHOUD

Voorwoord	7
Kim Putters, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau	
Inleiding	10
Van metselaar tot filosoof	15
De bouwmeester als bruggenbouwer	27
Gesprek met Floris Alkemade, Rijksbouwmeester (2015 - 2021)	
Bouwmeesters in kaart	34
Honderd bomen	37
Gesprek met Noël van Dooren, Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit Zuid-Holland	
Eindelijk naar Hoofddorp	45
Gesprek met Joop Slangen, Polderarchitect Haarlemmermeer	
De kracht van overtuigen	53
Gesprek met Nathalie de Vries, Stadsbouwmeester Groningen	
Op zoek naar nieuwe vormen van regie	61
Gesprek met Tako Postma, Stadsbouwmeester Delft en Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester	
Korte biografieën	69
Colofon	72

VOORWOORD

— Kim Putters

Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

We staan op het grensvlak van een ander type samenleving, waarin informatie- en communicatietechnologie onze sociale en arbeidsrelaties meer sturen. Een economie die duurzamer moet worden en waarin bedrijven nieuwe technologieën toepassen, andere kennis en deskundigheden nodig hebben en zich op nieuwe activiteiten gaan richten. Een wereld van meer open grenzen en internationalisering, waarin mensen gelijktijdig op zoek zijn naar een thuisgevoel in hun eigen omgeving of buurt. Een maatschappij die burgers voortdurend op hun eigen prestaties en gedrag aanspreekt, maar waarin ook een zoektocht gaande is naar rust, natuur en vrijheid.

Het heeft er alle schijn van dat we dit – natuurlijk onder andere omstandigheden – eerder meemaakten. Veranderende economische en maatschappelijke verhoudingen, tussen burgers onderling en met hun overheid, bedrijven en de leefomgeving, zijn niet nieuw. De overgang van de boerensamenleving naar de industriële revolutie drong in al onze relaties door. Net zoals de overgang naar de dienstensamenleving, toen de overheid grote maatschappelijke kwesties zoals arbeidsomstandigheden, armoede, zorg en sociale zekerheid als publieke taken ging beschouwen. Zo'n overgang van type samenleving, met herverdeling van taken en verantwoordelijkheden, gaat zelden zonder wrijving of conflict, maar biedt ook kansen op vooruitgang.

Van maatschappelijke wrijving kunnen we zeker zijn. Ook in Nederland zien we de laatste jaren, en door de coronacrisis versterkt, onzekerheid en onvrede vaker voorbijkomen. Om kansen te benutten moet je dan ook onder ogen kunnen en willen zien wat je wel en niet mee wilt nemen naar de toekomst. Nederland heeft in de afgelopen eeuw een indrukwekkende ontwikkeling doorgemaakt met ongekende economische groei, alsmear stijgende levensverwachting, meer kwaliteit van leven door goede scholing, veel kansen op werk en goede gezondheidszorg. Dat zorgde voor een gemiddeld genomen tevreden bevolking, die lange tijd kansen op een nog betere toekomst voor de kinderen zag. Dat is gaan kantelen.

Economische groei levert niet iedereen inkomensgroei en meer kansen op. De verschillen tussen mensen met vast en onzeker werk zijn toegenomen. Werkonzekerheid leidt tot problemen bij het kopen of huren van een huis in een gezonde omgeving en minder psychisch welbevinden. Armoede beïnvloedt ook de kansen van kinderen in het onderwijs. Het raakt vooral jongeren en mensen met een migratieachtergrond of arbeidsbeperking. Hoewel er een gemiddeld hoge kwaliteit van leven is, zijn de verschillen hardnekkiger geworden tussen meer en minder geschoolden. Kansen op een goed leven zijn sterker afhankelijk geworden van waar je vandaan komt en wie je kent. De cultuur om een gebrek aan succes te wijten aan de eigen verantwoordelijkheid versterkt dit verder.

Het unieke aan de huidige overgangsfase is dat we in de ‘oude’ samenleving ook een onbegrensd beroep deden op natuurlijke bronnen. We hebben ons klimaat enorm belast en de leefomgeving verwaarloosd. Dat zien we terug op bedrijventerreinen en in woonwijken waar verrommeling of vervuiling de toon zetten. De uitstoot van vervuilende stoffen is veel te groot. We hebben ons gecommitteerd aan de internationale afspraken om dat terug te dringen en onze verbinding met onze leefwereld te herstellen, maar eenvoudig is dat niet. Gezond voedsel, nieuwe energiebronnen of zuiniger auto’s zijn voor veel mensen niet betaalbaar. Of mensen kunnen de kosten niet overzien, omdat het om langjarige investeringen gaat.

Op de drempel van de ‘nieuwe’ samenleving wordt dus een beroep gedaan op rechtvaardigheid en solidariteit, in sociaal en economisch beleid, maar ook in leefomgevings- en klimaatbeleid. De vraag is namelijk opnieuw aan de orde wat de rechten en plichten van overheden, bedrijven en burgers zijn, wie we waarop mogen aanspreken, hoe de lusten en lasten verdeeld worden en wat sociale bescherming door een betrouwbare overheid precies voorstelt. Ons ‘sociaal contract’ is fundamenteel aan het veranderen.

Het zijn de geschreven en ongeschreven samenlevingsafspraken die terug te leiden zijn naar mensenrechten en wetgeving, maar ook naar sociaal en politiek vertrouwen. De overgang van oude naar nieuwe verdienmodellen voor bedrijven, nieuwe eisen aan scholing en werk, betaalbare zorg en zekerheid, en de kans op een gezonde leefomgeving zetten dat vertrouwen onder druk. Bovendien voelt niet iedereen zich gerepresenteerd in de nationale en internationale instituties die erover beslissen, waaronder het parlement. Academics hebben beduidend meer vertrouwen dan MBO-ers. Ook daar zie je de scheidslijn naar opleidingsniveau terug. Een scheidslijn bovendien tussen mensen die wel en niet hun weg in de systemen vinden of zich er thuis voelen, en hun belangen wel en niet meegewogen zien worden.

Hebben we vertrouwen in de aanpak van vervuiling en opwarming, en in de rechtvaardige verdeling van lusten en lasten en in solidariteit tussen regio’s? Wie betaalt? Wie bepaalt het tempo? Wie zorgt voor onafhankelijke en betrouwbare informatie? Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat vooral mensen die er al van overtuigd waren dat consumptie, reizen en wonen meer duurzaam moeten zijn, met allerlei financiële prikkels worden gestimuleerd om dat versneld te doen. Anderen nemen een afwachtende houding aan: “Eerst maar eens zien wat er gebeurt.” Onzekerheid over overheidsbeleid en de kosten kunnen draagvlak ondermijnen, net als het gevoel dat het door een elite aan de rest wordt opgelegd. De duurzaamheidstransitie is een sociale en culturele transitie!

Voor die forse uitdagingen staan we. Als we niets doen, zullen de bestaande scheidslijnen scherper worden met meer maatschappelijke onvrede tot gevolg. Om dat te voorkomen moeten economische, ruimtelijke, maatschappelijke en

VOORWOORD

ecologische belangen veel meer in samenhang afgewogen worden. Oplossingen vragen om wederkerigheid en solidariteit tussen bevolkingsgroepen en regio's. Noem het brede welvaart als basis voor het sociaal contract, gericht op inclusie en duurzaamheid, ook voor volgende generaties. Om zichtbaar te maken wat dat van ons vraagt en vervolgens oplevert, is een veel bredere dialoog nodig, waar burgers invloed op kunnen hebben. Bouwmeesters kunnen met hun verbeeldingskracht bij uitstek een verbindende rol spelen. Zij zijn in staat de ruimtelijke consequenties van politieke keuzes zichtbaar en bespreekbaar te maken. Niet alleen als besluiten over de leefomgeving of energie al genomen zijn, maar juist vooraf.

Rijksbouwmeester Floris Alkemade heeft zich erg ingespannen om de leefwereld van mensen dichterbij het beleid te brengen. In zijn vermogen zich in te leven in wat werken, wonen, zorgen en samenleven op de drempel van de nieuwe samenleving betekent, ligt de sleutel voor draagvlak voor een nieuw sociaal contract. Een voorbeeld voor een betrouwbare, rechtvaardige en toekomstgerichte overheid!

INLEIDING

Er is misschien geen Hollandser beroep dan dat van de bouwmeester, een persoon die toeziet en adviseert over de (on)gebouwde ruimte, over architectuur en het landschap daartussen. Het is een functie die past binnen onze lange traditie van land maken en land inrichten. Maar dat betekent niet dat het een archaisch beroep is, integendeel. Door de eeuwen heen is het werk van de bouwmeester mee veranderd met onze opvattingen over architectuur en ruimtelijke ordening. Was de bouwmeester van oudsher een ambachtsman die toezag op het ontwerpen en bouwen van gebouwen en ook zelf de handen uit de mouwen stak; nu is het iemand die grote ruimtelijke opgaven – van woningnood en windmolens tot de landbouwtransitie en de komst van datacenters – in samenhang bekijkt en erover adviseert. Of dat nu in een dorp is, in een stad of in een polder. In deze rol is de bouwmeester vaker denker en verbinder dan bouwer. Wat in al die eeuwen overeind is gebleven is de nadruk op vakmanschap. Bouwmeesters zetten hun ontwerpende blik in om complexe opgaven te integreren, om oplossingen te verbeelden en aantrekkelijke toekomsten te schetsen. Zo nemen ze mensen mee in een nieuw en optimistisch verhaal over onze leefomgeving. Een rol die in deze tijden van grote transities en dreigende polarisatie relevanter is dan ooit.

‘Het is belangrijk om, juist nu het moeilijk wordt, ontwerp- en verbeeldingskracht in te zetten om een nieuw verhaal te vertellen’

Met deze publicatie willen het College van Rijksadviseurs en Architectuur Lokaal laten zien wat bouwmeesters doen, op welke plekken zij actief zijn in Nederland, wat hun drijfveren zijn, en vooral: wat hun toegevoegde waarde is.

Deze publicatie begint met de rijke geschiedenis van het bouwmeesterschap. Daarna laten we aan de hand van persoonlijke verhalen zien wie een aantal van onze huidige bouwmeesters zijn, wat ze precies doen en welke rol ze innemen tussen politiek, markt en maatschappelijk middenveld.

Het integreren van complexe ruimtelijke opgaven en die vertalen naar een aantrekkelijk toekomstbeeld is een belangrijke rol voor de bouwmeester. Zoals voormalig Rijksbouwmeester Floris Alkemade het verwoordt: “Het is belangrijk om, juist nu het moeilijk wordt, ontwerp- en verbeeldingskracht in te zetten om een nieuw verhaal te vertellen.” Provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit Noël van Dooren stelt het zelfs als een absolute voorwaarde: “Mijn werk heeft alleen zin, als ook het gevoel ontstaat dat er nieuw perspectief geboden wordt.”

Polderarchitect Joop Slangen omschrijft zichzelf tegelijkertijd als ‘luis in de pels’, en als ‘olie in de machine’. De bouwmeester als kritische vriend, maar ook als verbinder, zou je kunnen zeggen. Nathalie de Vries, stadsbouwmeester in

INLEIDING

Groningen, benadrukt dat je ook veel organisatorische en bestuurlijke kennis nodig hebt als bouwmeester. Het is niet genoeg om te weten *wat* je wilt bereiken, je moet ook weten *hoe* en met *wie* je dat wilt doen. Een groep die daarbij zeker niet vergeten mag worden zijn de bewoners – de mensen waar je het uiteindelijk voor doet. Zo steekt Tako Postma als stadbouwmeester in Delft veel tijd in gesprekken met burgers. Om op te halen wat er speelt, maar ook om ze mee te laten denken over de toekomst van de stad.

Wij denken dat bouwmeesters juist in een tijd van ingrijpende ruimtelijke veranderingen een grote meerwaarde kunnen hebben dankzij hun onafhankelijke positie en integrale lange termijnblik. Al vele jaren komen de bouwmeesters uit alle vier de windstreken met enige regelmaat bij elkaar om ervaringen te delen en met elkaar over de toekomst na te denken. Dit bouwmeestersnetwerk is wat ons betreft alleen maar relevanter geworden en zullen we de komende jaren dan ook actief blijven ondersteunen. Zoals Rijksbouwmeester Francesco Veenstra het stelt: “Als bouwmeesters moeten we elkaar blijven inspireren.”

We hopen dat we met deze publicatie ook anderen kunnen inspireren.

Verkaveling Krimpenerwaard

VAN METSELAAR TOT FILOSOOF

— Kirsten Schipper en Cilly Jansen

De term stadsbouwmeester spreekt tot de verbeelding en roept associaties op met iemand die het beste voor heeft met de stad, en verstand van zaken heeft, van schoonheid, van kwaliteit. Een exacte definitie is lastig te geven. En moet je nu spreken van stadsbouwmeester, stadsarchitect of stadsontwerper? Is deze bouwmeester in dienst van een stad of opereert hij zelfstandig en onafhankelijk? Is het een ervaren ontwerper – het woord veronderstelt een zekere reputatie – of zijn er ook ‘jonge’ stadsbouwmeesters? Worden alleen mannen aangesteld, of zijn er ook vrouwelijke stadsbouwmeesters, gezien de vele vrouwelijke architecten die Nederland rijk is? En hoe zit het met de Rijksbouwmeester, waarmee het begrip stadsbouwmeester verwantschap lijkt te hebben?

Een eeuwenoude traditie

Het begrip stadsbouwmeester is al eeuwen oud. De functie heeft een lange historie, die teruggaat tot de late Middeleeuwen. In deze periode staat stadsbouwmeester synoniem voor ‘kundig bouwmeester’. Hij wordt belast met een bepaald bouwproject en is tevens verantwoordelijk voor de uitvoering: het aanstellen van andere ambachtslieden en de koop van materialen.

De grotere steden in de Republiek der Verenigde Nederlanden hebben al in de zeventiende eeuw, met het ontstaan van de publieke diensten, een stadsbouwmeester, zoals Haarlem (Lieven de Key), Amsterdam (Daniel Stalpaert) en Rotterdam (Claes Persoons). Ze zijn ook te vinden in steden als Maastricht en Zwolle.

De stadsbouwmeesters worden voor een onbepaalde tijd aangesteld. Dit kan zelfs voor tientallen jaren, zoals landmeter Harmen Claesen (?-1691) die tussen 1650 en 1691 stadsbouwmeester van Groningen was.¹

Stadsbouwmeesters zijn ambachtslieden – steenhouwer, metselaar of timmerman/aannemer met kennis van de bouwkosten. Later zijn het ook landmeters, waterbouwkundigen of ingenieurs, vaak in dienst van de stad en hoofd van de zogenaamde stadsfabriek of stadsfabricage, voorlopers van de dienst Gemeentewerken (Publieke of Openbare Werken). Ze zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van openbare werken zoals wegen, dijken, plantsoenen en publieke gebouwen. Timmerman Willem van der Helm (circa 1628-1675), vanaf 1662 stadsbouwmeester van Leiden, kreeg vooral bekendheid als ontwerper van diverse stadspoorten.²

De Key (1560-1627) is tussen 1593 en 1627 stadsstenhouwer en stadsmetselaar van Haarlem en onder andere verantwoordelijk voor de Waag en de voorgevel van het stadhuis. Hendrick de Keyser (1565-1621) wordt in 1594 aangesteld tot bouwmeester en beeldhouwer (‘stenhouwer’) van Amsterdam. Naar hem is ook de organisatie

Hendrick de Keyser genoemd, die zich sinds 1918 uit bezorgdheid over de omgang met het verleden bezighoudt met de waardering en bescherming van monumenten. Daniël Stalpaert (1615-1676) wordt in 1648 benoemd tot stadsbouwmeester van Amsterdam. Hij ontwerpt onder meer 's Lands Zeemagazijn (het tegenwoordige Scheepvaartmuseum). Ook begeleidt hij de bouw van het stadhuis (sinds 1808 Paleis op de Dam) naar ontwerp van Jacob van Campen (1596-1657). In Rotterdam wordt de functie van stadsbouwmeester tot 1773 achtereenvolgens ingevuld door een timmerman en een metselaar.³

Theoretisch onderlegde bouwmeesters

Architecten zoals wij die nu kennen zijn er voor de zeventiende eeuw in Nederland nog niet. Het zijn veelal schilders, zoals Daniël Stalpaert, die zich specialiseren in het ontwerpen van openbare gebouwen. Vaak maken ze alleen de tekeningen en dragen ze louter de verantwoordelijkheid voor de 'esthetische verzorging' van gebouwen.

De vaardigheden die een architect moet bezitten blijven eeuwenlang nagenoeg onveranderd. Bij gebrek aan een volwaardige opleiding in Nederland leert de architect het vak in de praktijk. Een uitzondering vormen de cursussen van plaatselijke tekengenootschappen, die gratis of tegen een kleine vergoeding zijn te volgen, en zowel technisch als artistiek zijn georiënteerd. Architecten – theoretische onderlegde bouwmeesters – concentreren zich op het ontwerpen, op het artistieke deel waarbij het classicisme, dat wetenschappelijk onderbouwd werd, het uitgangspunt is. Zo schrijft de eerste voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Daniël David Büchler (1787-1871), in 1846: "De Bouwkunst is wetenschap meer dan handgreep of technische vaardigheid. De Architect bouwt eigenlijk niet zelf, maar geeft voorschriften hoe er gebouwd moet worden. Die voorschriften steunen op gronden aan zijne wetenschap ontleend."⁴

Veel steden plaatsten halverwege de achttiende eeuw een theoretisch onderlegde bouwmeester aan het hoofd van de stadsfabriek, in plaats van hun traditionele ambachtsman.⁵ De taken van deze bouwmeesters verschillen per stad en zijn mede afhankelijk van hun opleiding en competenties.⁶ In Amsterdam wordt de militaire ingenieur Gerard Frederik Maybaum (?-1768), die in het leger zijn onderwijs had genoten, in 1746 aangesteld. Naast ingenieurs, die de nieuw in het leven geroepen functie van directeur-generaal krijgen, stellen sommige steden ook meer 'esthetische' bouwmeesters aan als stadsbouwmeester. Zo treden in Amsterdam in 1777 drie 'stadsbouwmeesters' in dienst: de landmeter Johan Schilling (?-1820), de ingenieur Johan Samuel Creutz (1747-1809) en de 'zelfontwikkelde' bouwmeester Abraham van der Hart (1747-1820), die naast publieke gebouwen zoals het Maagdenhuis ook verscheidene neoclassicistische interieurs ontwerpt voor de vermogende elite.

De Rijksbouwmeester

Stadsbouwmeesters genoten een goede reputatie. Zo assisteerde Van der Hart Jean Thomas Thibault (1757-1826), de Franse architect die wordt gezien als de eerste Rijksbouwmeester van Nederland, bij de plannen voor de verbouwing van het Amsterdamse Diaconie Oude Mannen- en Vrouwenhuis (Amstelhof, 1683) tot Paleis van Kunsten en Wetenschappen (dat op zijn beurt waarschijnlijk een ontwerp is van Hans Jansz. van Petersom, stadstimmerman van Amsterdam 1667-1709 en waarin tegenwoordig de Hermitage is gevestigd).⁷ Tevens wordt Van der Hart gevraagd voor de verbouwing van huis Soestdijk in Baarn, een cadeau van de Staten-Generaal aan de kroonprins, de latere Koning Willem II; een opdracht die Van der Hart afslaat vanwege zijn gezondheid.⁸

De stadsarchitect van Rotterdam, Willem Nicolaas Rose, wordt in 1858 benoemd tot ‘bouwmeester voor de landsgebouwen in de residentie’, een functie die vanaf 1924 – met de instelling van de Dienst Rijksgebouwen – wordt aangeduid met de term Rijksbouwmeester.⁹ Voor zijn aanstelling bij het Rijk is Rose (1801-1877) sinds 1839 stadsarchitect van Rotterdam, in eerste instantie om een nieuw groot ziekenhuis te ontwerpen, het Coolsingelziekenhuis. Al snel pakt hij ook de hygiënische situatie aan. Hij verbetert tegelijkertijd het esthetische aanzien van de stad door de aanleg van een nieuw watersysteem, inclusief plantsoenen langs de singels.¹⁰ Als ‘landsbouwmeester’ wordt hij onder meer verantwoordelijk voor de huisvesting van de regering op het Binnenhof. De aanstelling van Rose gaat niet zonder slag of stoot. Volgens vele Tweede Kamerleden komt door de aanstelling van een vaste architect het principe van de vrije markt in het geding. Particuliere architecten kunnen zo niet meer meedingen naar opdrachten van de Rijksoverheid. Bovendien zou het Rijk met een vaste architect kiezen voor een bepaalde bouwstijl, wat onwenselijk wordt geacht.

Ook Gijsbrecht Friedhoff (1892-1970) die in 1946 in dienst treedt als Rijksbouwmeester heeft eerst een carrière bij de dienst Openbare Werken; hij is als hoofdingenieur in dienst bij de gemeente Haarlem. In zijn ogen moet rijkshuisvesting duurzaam en degelijk zijn. Dit past in de liberale traditie die al is ingezet onder minister Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872). Volgens Thorbecke dient de overheid zich verre te houden van inhoudelijk oordelen over kunst en architectuur: “De Kunst is geen regeringszaak, in zooverre de Regering geen oordeel, noch eenig gezag heeft op het gebied der kunst.”¹¹

Vanaf 1972 is de Rijksbouwmeester uitsluitend adviseur. Het belangrijkste instrument waarover hij beschikt is de architectenkeuze voor rijksgebouwen. De herdefiniëring van de positie van de Rijksbouwmeester, als hoofdarchitect van de Rijksgebouwendienst naar adviseur, is onder meer het gevolg van het commentaar op het gesloten karakter van de Rijksgebouwendienst begin jaren zeventig.¹² Wim Quist is de eerste Rijksbouwmeester ‘nieuwe stijl’. Hij vervult deze functie tussen

1974 en 1979. Zijn opvolger Tjeerd Dijkstra, Rijksbouwmeester in de periode 1979-1986, wil ‘een bijdrage leveren aan het denken over het moeilijk te vatten begrip architectonische kwaliteit’ en formuleert hiertoe een aantal criteria.¹³ Volgens Dijkstra is architectuur een afspiegeling van maatschappelijke ontwikkelingen en niet gebonden aan stijlen of stromingen.¹⁴ De notitie van Dijkstra vervult in een behoefte en wordt door veel welstandscommissies als uitgangspunt genomen om hun kwaliteitsbeleid te formuleren.

Woningwet en welstand

In 1901 wordt de Woningwet vastgesteld. Het doel van de Woningwet is het tegengaan van de bouw van slechte woningen en het stimuleren van de bouw van goede, gezonde woningen. De wet is het begin van overheidsbemoeienis met volkshuisvesting en bevat voorschriften die gemeenten moeten stellen aan het bouwen en herbouwen van woningen. Er komen bepalingen over onbewoonbaarverklaring, ontruiming en afbraak van woningen; gemeenten met meer dan 10.000 inwoners worden verplicht een uitbreidingsplan op te stellen.

De Woningwet is de meest baanbrekende wet op het gebied van de Nederlandse volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. Tot de inwerkingtreding is de bouw van woningen een volledig door winstbejag ingegeven proces. Er wordt snel en goedkoop gebouwd, zonder architect. De razendsnelle verstedelijking – vele Nederlandse steden worden aan het einde van de negentiende eeuw geconfronteerd met een enorme bevolkingstoename – maakt uitbreidingen buiten de historische stad noodzakelijk. Daarmee neemt de behoefte van gemeenten aan stedelijke registers toe. De rol van de klassieke stadsbouwmeester verdwijnt naar de achtergrond en stedenbouwkundigen nemen hun taak over. In Amsterdam maakt Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) zijn beroemde uitbreidingsplan voor Amsterdam-Zuid (1900-1905) en in Alkmaar is Willem Frederik du Croix (1829-1887), stadsarchitect tussen 1865-1887, verantwoordelijk voor de uitbreidingsplannen en plannen voor sloop van krotbebouwing: ‘Gedurende zijn bouwmeesterschap onderging onze stad groote veranderingen door het wegbreken van poorten, het afgraven van wallen, het dempen van grachten, het stichten van scholen en van talrijke, vaak zeer belangrijke, gebouwen.’¹⁵ Ook in Zutphen en Venlo krijgen de gemeente- dan wel stadsarchitect, respectievelijk F.H. van Etteger en A.M. Schoenmakers, de opdracht plannen te maken voor de ontwikkeling van de stad, mede mogelijk gemaakt door de inwerkingtreding van de Vestingwet in 1874. Het werkveld van de stadsbouwmeester beperkt zich niet langer tot het domein van publieke gebouwen.

Naast technische eisen en voorschriften over veiligheid en volksgezondheid ontstaan ook zogenaamde welstandsbevestigingen, die in 1927 wettelijk worden vastgelegd. Via een ‘welstandsbevestiging’ kunnen gemeenten esthetische eisen stellen aan de bebouwing. Zo stelt de gemeente Laren: “Het uiterlijk der gebouwen, al of

niet met de terreinafscheidingen, door muren, hekken of dergelijken, moet zodanig zijn, dat zij noch op zichzelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand, aanstoot geven of kunnen geven”, een tekst die door veel gemeenten wordt overgenomen.¹⁶

Tegelijk met de welstandsbepaling installeren diverse gemeenten schoonheidscommissies. Via deze commissies, ook aangeduid als welstandscmissies, wordt toezicht gehouden op de gestelde voorwaarden.

Amsterdams gemeenteraadslid en architect van onder meer de Diamantbeurs Gerrit van Arkel (1858-1918) pleit in 1910 tevergeefs voor (her)invoering van een stadsarchitect in plaats van de schoonheidscommissie.¹⁷ Reden voor afwijzing is de angst voor een te eenzijdige architectuurstijl.

In de Woningwet 1962 wordt het toezicht formeel geregeld. In Artikel 85 staat dat gemeenten zich door deskundigen moeten laten adviseren. Toetsing van bouwplannen ‘aan de eisen van welstand’ is al eerder wettelijk geregeld, maar welstandsadvies bij het afgeven van bouwvergunningen wordt pas verplicht in de gewijzigde Woningwet 1965. Vanaf dat moment moeten bouwplannen voldoen aan ‘redelijke eisen van welstand, zowel op zichzelf beschouwd, als in relatie tot zijn omgeving en de te verwachten verandering daarvan’.¹⁸ Welke eisen dat zijn, wordt overgelaten aan de welstandscmissies.

Op 1 januari 2003 wordt de ingrijpend gewijzigde Woningwet van kracht. Een gemeente kan alleen nog welstandstoezicht uitoefenen als zij een welstandsnota heeft opgesteld die voor 1 juli 2004 door de gemeenteraad is vastgesteld. De wijziging is een gevolg van de wens tot transparante en objectieve criteria. Wat wordt verstaan onder ‘redelijke eisen’ moet duidelijker worden uitgelegd om burgers meer rechtszekerheid te bieden. Belangrijk voor Johan Remkes, de liberale staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) tussen 1998 en 2002, is de keuzevrijheid van de burger.

De gewijzigde Woningwet uit 2007 biedt gemeenten de mogelijkheid om in plaats van een welstandscmissie een stadsbouwmeester te benoemen. De stadsbouwmeester wordt hierdoor voor het eerst wettelijk gedefinieerd: als een ‘door de gemeenteraad benoemde, onafhankelijke deskundige die aan burgemeester en wethouders advies uitbrengt ten aanzien van de vraag of het uiterlijk of de plaatsing van een bouwwerk of standplaats, waarvoor een aanvraag om bouwvergunning is ingediend, in strijd is met redelijke eisen van welstand’.¹⁹

De gemeente kan vanaf nu kiezen om een stadsbouwmeester in plaats van een welstandscmissie advies te laten uitbrengen over bouwvergunningsaanvragen. Sinds 2007 zijn er zowel onafhankelijke stadsbouwmeesters die door de gemeenten worden aangesteld voor een bepaalde periode of bepaald gebied, als stadsbouwmeesters in dienst van organisaties voor ruimtelijke kwaliteit, die als adviseur naar gemeenten worden afgevaardigd.

Architectuurbeleid

In de eerste nota over het nationaal architectuurbeleid, *Ruimte voor Architectuur. Nota architectuurbeleid* (1991), is er veel aandacht voor lokaal architectuurbeleid.

Nederland telt op dat moment meer dan 600 gemeenten; ze zijn opdrachtgever van bouwprojecten als scholen en politiebureaus en hebben een eigen monumenten- en volkshuisvestingsbeleid.

De reden voor een rijksarchitectuurnota is het 'publieke belang van een goede vormgeving van onze gebouwde omgeving'.²⁰ Met de 'gebouwde cultuur' heeft immers iedereen te maken, aldus Hedy d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (wvc) en Hans Alders, minister van VROM in het voorwoord van *Ruimte voor Architectuur*. De nota maakt onderscheid tussen een directe opdrachtgeversrol van het Rijk en een indirecte, financierings- of subsidiëringsrol. Door dit laatste scheidt het Rijk, dat geen rechtstreekse invloed heeft op het gemeentelijke bouwproces, de voorwaarden voor het bevorderen van goed opdrachtgeverschap op lokaal niveau en daarmee voor de verbetering van het architectuurklimaat.

Voor de uitvoering van het beleid worden diverse bestaande en nieuwe instellingen verantwoordelijk gesteld. Architectuur Lokaal, een onafhankelijk platform voor gemeentelijk architectuurbeleid, moet het lokale bestuur stimuleren om zich actiever bezig te houden met lokaal architectuurbeleid en de kwaliteit van architectuur en stedenbouw bevorderen.²¹ Architectuur Lokaal moet hulp bieden aan gemeentelijke opdrachtgevers, nu de Rijksoverheid haar rol als opdrachtgever steeds meer heeft overgedragen aan andere (gemeentelijke) partijen. De lokale overheden worden gezien als een belangrijke speler die extra aandacht verdient vanuit het architectuurbeleid. Zij zijn, door middel van onder andere bestemmingsplannen en welstandstoezicht, mede verantwoordelijk voor de realisatie van architectonische kwaliteit.

'Met de gebouwde cultuur heeft immers iedereen te maken'

Lokaal en provinciaal netwerk

Direct na de oprichting van Architectuur Lokaal in 1993 worden bijeenkomsten met stadsarchitecten georganiseerd om ervaringen uit te wisselen. Bij dit netwerk dat sindsdien is ontstaan schuiven vanaf 2003 ook de dan opkomende provinciaal adviseurs ruimtelijke kwaliteit bij aan.

Samen met de architectuurcentra ABC Haarlem en ARCAM Amsterdam organiseert Architectuur Lokaal in 1994 de workshop 'De Dag van de Nederlandse Stadsarchitect'. Initiatiefnemer is Thijs Asselbergs, tussen 1990 en 1994 stadsarchitect van Haarlem, de stad met de langste en ononderbroken geschiedenis van stadsbouwmeesters sinds Lieven de Key in Nederland. Asselbergs constateert in zijn functie een

belangrijk verschil met zijn voorganger Wiek Röling (1970-1988). Volgens Asselbergs zal zijn opvolger – dit wordt Joop Slangen in 1996 – zich vooral op beleidsontwikkeling en op de toetsing van het beleid moeten concentreren.²²

De workshop ‘De dag van de Nederlandse Stadsarchitect’ is een opmaat voor een openbare avond over ‘de positie van de moderne stadsarchitect’, met het idee om een gemeenschappelijk profiel te schetsen van de ‘ideale’ stadsarchitect.

Deze moderne ideale stadsarchitect ontwerpt nauwelijks meer, maar is adviseur, ‘die ten aanzien van concrete bouwopdrachten een adviserende, stimulerende, coördinerende en soms voorwaardenscheppende rol speelt’.²³ De opgaven zijn dusdanig veranderd dat er geen belang meer wordt gehecht aan iemand die zelf actief ontwerpt. Tevens wisselt de stadsarchitect van positie, hij wordt ook opdrachtgever, en brengt de discussie over kwaliteit op gang. Dat past goed in een tijd waarin in vele Nederlandse gemeenten lokale architectuurcentra worden opgericht, vaak door bewoners, waardoor de discussie over de ruimtelijke inrichting van de gemeenten steeds sterker in de publieke belangstelling komt te staan.²⁴

In Groningen is de wisseling van taken in een en dezelfde persoon te zien. Hier werd Maarten Schmitt in 1973 aangesteld als stedenbouwkundige bij de afdeling Stedenbouw van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. Als stadsarchitect ontwierp hij zelf, maar hij bemoeide zich ook met vrijwel alle bouwprojecten in de stad. Later werd hij stadsstedenbouwer in Leiden (2010-2012) en stadsarchitect van de gemeente Den Haag (2012-2015), zonder zelf te ontwerpen.

Functie en positie

De functie en positie van de stadsbouwmeester zijn in de afgelopen eeuwen door gemeenten op vele manieren ingevuld en geïnterpreteerd, en ook anno 2021 blijft de functie, afhankelijk van de lokale cultuur, zich ontwikkelen. Architectuur Lokaal constateert na een serie bijeenkomsten met stadsarchitecten in 2009: ‘Geen functieomschrijving, werkveld, positie of ambitie is gelijk.’²⁵ Het is een conclusie die een jaar later ook wordt getrokken door de stadsarchitect van Amersfoort, Noud de Vreeze (in functie tussen 2008 en 2011) en de stadsbouwmeester van Haarlem, Max van Aerschot (2008-2019): ‘De opdracht waarmee stadsbouwmeesters aan het werk zijn verschilt van stad tot stad en daardoor zijn de breedte van de opdracht, de inbedding in de ambtelijke organisatie, en de feitelijke bevoegdheden en verantwoordelijkheden op verschillende wijzen gedefinieerd.’²⁶ Met de aanstelling van Van Aerschot wordt in Haarlem de functiebenaming ‘stadsbouwmeester’ van Lieven de Key uit 1560 opnieuw ingevoerd; nu vooral om de verbreding van het werkterrein te verwoorden.

Vanaf 2006 wordt het netwerk van stadsarchitecten verbreed met de Rijksbouwmeester. Daartoe neemt Rijksbouwmeester Mels Crouwel (2004-2008) het initiatief. Hij noemt, na de bijeenkomst die in 2006 samen met Architectuur Lokaal wordt georganiseerd, de ‘varianten in functieprofielen “onthutsend en verassend”’.²⁷

Tijdens een bijeenkomst in 2009 wenst Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol (2008-2011) alle steden in Nederland een onafhankelijk, vakinhoudelijke stadsbouwmeester toe.²⁸ Samen met Architectuur Lokaal zet ze zich in voor een structureel platform voor alle stadsarchitecten en provinciale adviseurs ruimtelijke kwaliteit om de uitwisseling van ervaring en inzichten te stimuleren.

‘De diversiteit van de functie wordt door de meeste stadsbouwmeesters eerder als een voordeel dan als een nadeel opgevat’

Vanaf 2013 organiseert Architectuur Lokaal samen met het College van Rijksadviseurs bijna jaarlijks het landelijke ‘Bouwmeestersdebat’, waarvoor ook sprekers zoals de Vlaamse Bouwmeester worden uitgenodigd. Aan de hand van voorbeelden uit de praktijk wordt gediscussieerd over het organiseren van ruimtelijke kwaliteit (2013), de rol van stadsbouwmeester bij architectenselecties (die steeds meer worden gedomineerd door aanbestedingsprocedures), omgevingsvisies waarvoor nieuwe wetgeving in opkomst is (2015) en de impact van maatschappelijke veranderingen op de ruimtelijke inrichting (2016). Via urgente sociale vraagstukken agendeert Rijksbouwmeester Floris Alkemade (2015-2021) het belang van ontwerpkracht.

Het meest recente ‘Bouwmeestersdebat’ vond plaats in 2019 op de Pier van Scheveningen. Centraal stond dit keer de sturing op kwaliteit bij grote ruimtelijke opgaven, zoals de energietransitie. Conclusies van die dag: tussen de rol, positie en mogelijkheden van de gemeentelijke bouwmeesters en provinciale adviseurs blijken anno 2019 nog grote verschillen te bestaan en het uitwisselen van ervaringen over de aanpak van ingewikkelde opgaven helpt de bouwmeesters om ruimtelijke kwaliteit voor het voetlicht te krijgen.

De diversiteit van de functie wordt door de meeste stadsbouwmeesters eerder als een voordeel dan als een nadeel opgevat. Ze geven aan marges nodig te hebben om hun werk goed te kunnen doen. Iedere gemeente heeft eigen opgaven en wensen en daarnaast een eigen bestuurscultuur. Het betreft maatwerk. Zo is de recent benoemde stadsbouwmeester van Groningen, Nathalie de Vries, van plan zich in haar werk te concentreren op het verhogen van de leefkwaliteit in de gemeente. Zij zal adviseren over actuele stedenbouwkundige en architectonische opgaven, over de grote woningbouwopgave en gebiedsontwikkelingen en over het nieuwe omgevingsbeleid.

Omgevingswet

Met dit nieuwe beleid wordt de Omgevingswet bedoeld, waarvan de invoering per medio 2022 is voorgenomen. Deze wet bundelt alle wet- en regelgeving op het gebied van de fysieke leefomgeving. Centrale doelstelling in de wet is ‘goede omgevingskwaliteit’; al het beleid en alle vergunningen moeten die kwaliteit bevorderen.

Een van de nieuwe instrumenten die de Omgevingswet introduceert is de Omgevingsvisie. Rijk, provincies en gemeenten worden verplicht een omgevingsvisie op te stellen. Daarin moeten de ontwikkelingen en ambities worden beschreven voor de langere termijn, ook wat betreft de (omgevings)kwaliteit. Deze ambities moeten vervolgens worden uitgewerkt in het Omgevingsplan, de zeer uitgebreide opvolger van het bestemmingsplan. De gemeenteraad bepaalt wanneer en waarover advies over kwaliteit wordt ingewonnen. De toetsingskaders voor advisering worden in het Omgevingsplan opgenomen. Als opvolger van welstands- en monumentencommissies voorziet de Omgevingswet in een 'gemeentelijke adviescommissie'.

De Federatie Ruimtelijke Kwaliteit vindt het belangrijk dat de gemeenteraad verantwoordelijkheid neemt voor het hele stelsel van kwaliteitsadvisering, inclusief de instelling van een gemeentelijke adviescommissie.²⁹ De relatie tussen stadsbouwmeester, supervisie-teams, Q-teams en het gemeentelijke adviescollege is van belang; voorkomen moet worden dat kwaliteitsadviezen elkaar tegenspreken.³⁰

Anno 2021 hebben onder andere de gemeenten Amstelveen en Amersfoort een stadsbouwmeester die zich vooral richt op welstandsbeleid. Stadsbouwmeester Micha de Haas van Amersfoort is sinds 2019 voorzitter van de commissie Ruimtelijke Kwaliteit, die zich buigt over ruimtelijke vraagstukken en beleidsnota's. Marijn Schenk werkt vanaf 2017 voor Amstelveen en geeft welstandsadviezen bij vergunningaanvragen in de gebieden met een bijzonder welstandsregime.

De stadsbouwmeester komt in de Omgevingswet niet meer voor. Gemeenten die nog werken met een onafhankelijke stadsarchitect zoals vóór de Woningwet 2007, zoeken naar nieuwe functietitels in de context van actuele opgaven. Zo wijzigt de gemeente Haarlem, met de aanstelling van Willem Hein Schenk in 2019, de benaming stadsbouwmeester in 'stadsadviseur'.³¹ Zijn opdracht is gericht op vraagstukken bij ruimtelijk-strategische opgaven op het snijvlak van stedelijke ontwikkeling, duurzaamheid, mobiliteit en sociale inclusiviteit.

Stadsbouwmeester in de toekomst

Hoe ziet de stadsbouwmeester er in de toekomst uit? Wat zijn zijn/haar taken, verantwoordelijkheden en wat is zijn/haar positie? Architectuurhistoricus Petra Brouwer van de Universiteit van Amsterdam vraagt zich af of de functie nog wel van deze tijd is.³² Het grondbedrijf is volgens haar zo oppermachtig, dat een stadsbouwmeester hier weinig verandering in kan brengen. Belangrijker vindt zij dat de Dienst Publieke Werken sterker wordt.

Eric Luiten, voorzitter van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit in Amsterdam en voormalig lid van het College van Rijksadviseurs, voorspelt dat een stadsbouwmeester 'een eenzame en gehate figuur' gaat worden.³³ Een stadsbouwmeester in Amsterdam zou niets toevoegen, de kwaliteit wordt in de hoofdstad volgens hem

voldoende gewaarborgd door de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit en de externe supervisors.

De Amsterdamse Kunstraad heeft een andere mening. Na een poging in 1986, doet zij in 2017 wederom een oproep voor een stadsbouwmeester. Felix Rottenberg, voorzitter van de Kunstraad, bepleit in het advies van de raad *De stad is nooit af*: ‘Net als de Rijksbouwmeester zal hij of zij moeten beschikken over een budget, een klein team en een horizon van zeven jaar.’³⁴ Vijftien jaar eerder verzocht de gemeenteraad het college van B en W, mede namens de Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling en de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg, om de functie van stadsbouwmeester in ere te herstellen. De aanleiding daartoe waren de zorgen om de samenhang in de stad. Het voorstel kreeg de steun van de schoonheidscommissie, maar zij zag geen heil in het idee om de stadsbouwmeester voorzitter van de commissie te maken. Het verzoek om de instelling van een stadsbouwmeester, ‘als een accolade over alle instituten, waardoor voorkomen wordt dat alleen incidenten worden beschouwd’, sneuvelde uiteindelijk om financiële redenen.³⁵ In 2017 adviseert de Amsterdamse Kunstraad een stadsbouwmeester aan te stellen voor de ontwikkeling van Amsterdam op de lange termijn. Het gemeentebestuur heeft het advies omarmd en opgenomen in het coalitieakkoord. Er werden discussieavonden belegd, maar tot nu toe heeft dat niet geresulteerd in de aanstelling van een stadsbouwmeester.

Rijksbouwmeester Floris Alkemade is van mening dat de stadsbouwmeester “een zeer interessante en waardevolle aanvulling” kan zijn.³⁶ Hij denkt hierbij echter niet aan een ontwerper, maar aan een schrijver of filosoof. “Iemand die in een vrije rol richting geeft aan de praktische bezwaren en belemmeringen van de dagelijkse praktijk.”³⁷

Noten

- 1 Gea van Essen, *Bouwheer en bouwmeester: bouwkunst in Groningen, Stad en Lande (1594-1795)*, 2010, 28-29.
- 2 I.W. Lambrechtsen-Van Essen, *De stadspoorten van Leiden en stadsbouwmeester Willem van der Helm (ca. 1628-1675)*, Leiden (Leidse historische reeks 9), 1994.
- 3 G.H. Medema, *‘In zo goede order als in eenige stad in Holland’. Het stedelijk bouwbedrijf in Holland in de achttiende eeuw*, 2008, 39.
- 4 Coert Peter Krabbe, *Ambacht, Kunst, Wetenschap. Bevordering van de bouwkunst in Nederland (1775-1880)*, 1998, 116.
- 5 T.H. van der Dunk spreekt over de ‘intellectuele architect’. T.H. van der Dunk, ‘Vier ingenieurs als stadsbouwmeester: Gerard Frederik Maybaum (1746-’68), Cornelis Rauws (1768-’72), Jacob Eduard de Witte (1772-’77) en Johan Samuel Creutz (1777-’87) aan het hoofd van de Amsterdamse stadsfabriek’, in *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (КНОВ)*, jaargang 94, nr. 3/4 (1995), 93.
- 6 Medema, 2008 (noot 3), 40.
- 7 Corjan van der Peet, Guido Steenmeijer (redactie), *De rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers*, 1995, 33.
- 8 Rem, P.H., Broekema, M.B.W., ‘Soestdijk, lustslot voor de held van Waterloo: een nadere beschouwing van de stilistische en iconografische aspecten van een vorstelijk verblijf’, in *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1989, 85.
- 9 Van der Peet, Steenmeijer, 1995 (noot 7), 130.

VAN METSELAAR TOT FILOSOOF

- 10 Hetty E.M. Berens, *W.N. Rose 1801-1877. Stedenbouw, civiele techniek en architectuur*, 2001, 226.
- 11 Handelingen Tweede Kamer 1862-1863, 272.
- 12 Marina de Vries, 'Interview Wim Quist "Kijk om je heen dan zie je wat er is bereikt"', in *SMAAK*, juni 2006, 4.
- 13 Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer/Rijksgebouwendienst/Prof. Ir. Tj. Dijkstra, Rijksbouwmeester, *Architectonische kwaliteit. Een notitie over architectuurbeleid*, 20 februari 1985, 2. Dijkstra onderscheidt vijf criteria: de relatie tussen vorm, functie en constructie (Vitruvius); object en context; helderheid en complexiteit; associatieve betekenissen (die worden opgeroepen door degene die het gebruikt/aanschouwt) en architectonische middelen (zoals kleur, licht en maatverhoudingen).
- 14 Tjeerd Dijkstra, *Architectonische kwaliteit. Een notitie over architectuurbeleid*, 2001, 6.
- 15 *Alkmaarsche Courant* nr. 142 (1887).
- 16 Emanuel Boekman, *Overheid en kunst in Nederland (1939)*, 1989, 100.
- 17 Cilly Jansen, 'De herontdekking van Ad Grimmon (1883-1953). Interieurarchitect en kleurmeester', in *Amstelodamum*, 2014, 73.
- 18 De bepaling is tot op heden ongewijzigd, zie Woningwet 2015, art. 12a lid 1.
- 19 Indira van 't Klooster, 'Wat doet de stadsarchitect? Een landelijke inventarisatie', in *Architectuur Lokaal*, lente 2006, nr. 52, 20.
- 20 Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, *Ruimte voor Architectuur. Nota architectuurbeleid*, april 1991, 7.
- 21 In de nota *Ruimte voor Architectuur* wordt de oprichting van een informatie- en documentatiepunt voor publieke en private opdrachtgevers voorgenomen. Dit krijgt op 1 mei 1993 vorm in de oprichting van stichting Architectuur Lokaal, platform voor lokaal architectuurbeleid. Het platform bestaat uit Stichting Archiprix, Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandse Stedebouwkundigen, Federatie Welstandstoezicht, Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur, Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. De Ministeries van wvc en vrom en het Stimuleringsfonds voor Architectuur zijn als waarnemer bij het platform betrokken.
- 22 Cilly Jansen, *Thijs Asselbergs. Stadsarchitect van Haarlem 1990-1994*, 1994, 9.
- 23 Noud de Vreeze (gemeente Amersfoort) en Max van Aerschot (gemeente Haarlem) i.s.m. Architectuur Lokaal, *Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters*, mei 2010, 17.
- 24 Vanaf 1993 coördineerde Architectuur Lokaal het Overleg Lokale Architectuurcentra (OLA), dat in 1993 8 architectuurcentra telde; in 1990 waren dat er 28. POKON, *Architectuurcentra in Nederland*, 1999.
- 25 Indira van 't Klooster, 'Superman in de stad?', in *Architectuur Lokaal*, herfst-2009, nr. 69, 22.
- 26 De Vreeze, van Aerschot i.s.m. Architectuur Lokaal 2010 (noot 23), 7.
- 27 Indira van 't Klooster, 2006 (noot 19), 20.
- 28 Liesbeth van der Pol, Rijksbouwmeester, Noud de Vreeze en Max van Aerschot i.s.m. Architectuur Lokaal, *Stadsarchitecten en stadsbouwmeesters*, mei 2010, 5.
- 29 'Om praktische reden kan, wat de Federatie betreft, de benoeming van de leden gedelegeerd worden aan het college zolang de raad maar de bevoegdheid houdt om die delegatie weer in te trekken wanneer er twijfels rijzen over de samenstelling of de onafhankelijke positie van de commissie.' Flip ten Cate, 'Benoeming commissieleden onder Omgevingswet', in *Nieuwsbrief Federatie Ruimtelijke Kwaliteit*, maart 2021.
- 30 José van Campen en Wim Mulder: 'Handreiking Adviesstelsel omgevingskwaliteit', Federatie Ruimtelijke Kwaliteit, Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Den Haag/Amersfoort/Amsterdam, 2020.
- 31 Overzicht van de stadsarchitecten / stadsbouwmeesters / stadsadviseurs: zie www.arch-lokaal.nl/netwerken/bouwmeesters-netwerken/
- 32 Floor Milikowski in opdracht van de Amsterdamse Kunstraad, *Op zoek naar een stadsbouwmeester*, februari 2020, 11.
- 33 Milikowski 2020 (noot 32), 8.
- 34 Felix Rottenberg, Voorzitter Amsterdamse Kunstraad, 'Nawoord', Milikowski 2020 (noot33), 31.
- 35 Commissie voor Welstand en Monumenten Amsterdam, *De Schoonheid van Amsterdam. 111 jaar welstandsvisering 1978-2009*, juni 2011, 13-14.
- 36 Milikowski 2020 (noot 32), 15.
- 37 Milikowski 2020 (noot 32), 15.

DE BOUWMEESTER ALS BRUGGENBOUWER

— Saskia Naafs en Iris Thewessen

Floris Alkemade was van 2015 tot het najaar van 2021 Rijksbouwmeester. Hij benadert sociaal-maatschappelijke opgaven met een ruimtelijke blik. 'Het tonen wat mogelijk is, en hoe aantrekkelijk die veranderingen kunnen zijn, is denk ik een belangrijke rol van de bouwmeesters. Zij kunnen de koppeling maken tussen abstracte opgaven en de concrete praktijk.'

Wat is volgens jou het belang van bouwmeesters?

Ik heb de positie van een bouwmeester eens vergeleken met de positie van een ombudsman. Iemand die opereert tussen de politieke agenda en een heel sterk commercieel georiënteerde markt. Die twee agenda's vertellen samen niet het complete verhaal. Wat mist is een reflectie op het sociaal-maatschappelijke belang van vormgeving en ruimtelijke inrichting. Een bouwmeester is iemand die daarin ontwerpvrijheid, de integraliteit van opgaven, en het zicht op de lange termijn agendeert. Zaken die in het gewone krachtenspel telkens ondergeschikt raken. Volgens mij is dat het belang van de bouwmeesters, dat ze hele essentiële, maar kwetsbare overwegingen een rol geven.

Is het niet aan de politiek om die bredere belangenafweging te maken?

Natuurlijk. Vroeger had je vakministers, maar op een gegeven moment zijn dat manager-ministers geworden. Ze missen de inhoudelijke kennis die bouwmeesters kunnen toevoegen. Of het nu op wethoudersniveau of op ministersniveau is, bouwmeesters hebben het vermogen om veel inhoudelijker te kijken en te adviseren. Ze helpen bij het benoemen van belangen en laten zien waar ontwerpend onderzoek een toegevoegde waarde heeft. En ze kunnen verbindingen tussen sectorale en tegenstrijdige belangen leggen. Hoe kun je nou zorgen dat het ene doel ook het andere doel versterkt? Ik denk dat daar een hele belangrijke taak kan liggen en dat vereist een doorwrocht begrip van de ketens vanuit ruimtelijke en sociaal-maatschappelijke thema's. Als College van Rijksadviseurs (het CRA, waar de Rijksbouwmeester voorzitter van is – red.) hebben we die rol ook gezocht. Dat hebben we gedaan door een combinatie van studeren, rapporten schrijven en gericht ontwerpend onderzoek inzetten, om zo de verworven inzichten te laten doorsijpelen in de bestuurswereld. Maar politiek beïnvloeden is notoir lastig. Politiek gaat ook over politieke beeldvorming en dat is geen rationeel proces.

En wat is de rol van bouwmeesters als ontwerpers in dat politieke proces?

Bouwmeesters hebben een bepaalde mate van afstand en overzicht waardoor bijna automatisch reflectie ontstaat. Ontwerpers kunnen samenhang herkennen tussen de grote abstracte thema's als klimaatverandering, de afname van biodiversiteit of de

energietransitie en kunnen die thema's naar het hier en nu vertalen, naar concrete ontwerpen die ertoe doen. Dat is heel belangrijk, want mensen hebben te midden van alle doemscenario's al snel het idee dat de opgaven te groot en te ongrijpbaar zijn geworden. Het is belangrijk om, juist nu het moeilijk wordt, ontwerp- en verbeeldingskracht in te zetten om een nieuw verhaal te vertellen.

Het tonen wat mogelijk is, en hoe aantrekkelijk die veranderingen kunnen zijn, is denk ik een belangrijke rol van de bouwmeesters. Zij kunnen de koppeling maken tussen abstracte opgaven en de concrete praktijk.

Wat is voor jou de waarde van een bouwmeestersnetwerk?

Bouwmeesters werken op verschillende schaalniveaus, maar in essentie zijn ze vaak met dezelfde vragen bezig, dus je kunt veel van elkaar leren. Wat werkt? Welke inzichten zijn er? Ik zit natuurlijk in de luxepositie dat ik een heel team om me heen heb, maar veel bouwmeesters zitten in een totaal andere situatie en moeten zich voortdurend invechten in de agenda van een wethouder die daar al te vaak geen zin in heeft. Dat kan de kracht van zo'n netwerk zijn, dat je vanuit een gemeenschappelijke basis je verhaal kunt vertellen.

Een netwerk is wat mij betreft vooral interessant als het je ook inzichten biedt die je zelf niet hebt. Voor de CRA-prijsvraag Who Cares (over de combinatie van wonen en zorg in de wijk – red.) hebben we bijvoorbeeld mensen uit de zorg aan ontwerpers gekoppeld. Voor de prijsvraag Brood en Spelen over de toekomst van het boerenland trokken boeren samen met ontwerpers op. Ontwerpers maken betere ontwerpen als ze gevoed worden met relevante kennis. Ik zou er voor zijn om in de traditie van kunstenaarscollectieven uit het begin van de vorige eeuw ook schrijvers, kunstenaars of filosofen bij het bouwmeestersnetwerk te betrekken. Denkers die vanuit een andere achtergrond andere vragen stellen. Zoals we dat ook tijdens de bouwmeesterscongressen hebben gedaan.

Waarom is het volgens jou belangrijk om die ruimtelijke en sociaal-maatschappelijke thema's te koppelen?

Ik denk dat in die koppeling meerwaarde zit. Ik denk dat het grote risico is dat bouwmeesters - en architecten en stedenbouwers in het algemeen - gezien worden als mensen die alleen over esthetica gaan, over mooi of lelijk. Schoonheid en ambacht zijn belangrijke onderdelen van het vakgebied, maar het is maar de helft van het verhaal. Juist vanuit die te beperkte agenda worden ontwerpers kwetsbaar en ondergeschikt aan het projectontwikkelaarsdenken, dat iedere vorm van idealisme bijna per definitie uitsluit. Daar zit het grote gevaar van de erosie van het hele vakgebied. Het idee dat je geen andere ambitie meer hebt dan het dienen van je broodheer. Het is zo ontzettend belangrijk om het bredere verhaal te blijven vertellen als bouwmeester. Anders word je als beroepsgroep gewoon gehalveerd en irrelevant verklaard, zoals

we tijdens de vorige economische crisis hebben gezien. Het is voor een bouwmeester heel belangrijk om *en* te kunnen luisteren *en* een verhaal te kunnen vertellen. Dan gaat het over veel meer dan alleen esthetica.

Kun je een voorbeeld geven van zo'n breder verhaal?

De woningbouw gaat momenteel erg over cijfers en snelheid. Ik zou mijzelf eerst afvragen aan wat voor soort woningen er precies behoefte is, waar en voor wie? Zijn dat inderdaad allemaal eengezinswoningen? Want daar hebben we er in Nederland namelijk al 5 miljoen van, alleen worden slechts zo'n 2 miljoen daarvan bewoond door gezinnen met kinderen. In de resterende 3 miljoen wonen één- en tweepersoonshuishoudens. Dat komt deels doordat in de directe omgeving te weinig andere woningen zijn waarnaar ze kunnen doorstromen. Als je niet die hele keten doordenkt en de juiste vragen stelt, dan lijkt het alsof grondgebonden eengezinswoningen het antwoord zijn.

Ik denk dat we aan het begin staan van een revolutie in de bouwcultuur met de overgang naar *biobased* materialen. Dat is niet het failliet van een bouwsector, maar een prachtig nieuw en relevant begin. Tegelijkertijd moeten we veel nadrukkelijker over het opwaarderen van de bestaande stad gaan nadenken. In 2050 moeten alle woningen van het gas af zijn. Dat betekent dat je de komende tijd in al die woonwijken aan de gang gaat. Combineer dat nou met andere opgaven en maak daar één project van waarin je meteen aan hittestress werkt, aan zonnepanelen op het dak, aan hemelwateropvang etcetera. Combineer een energetische met een sociale vorm van verduurzaming en werk aan thema's als vereenzaming, een van de grote problemen van deze tijd. Werken vanuit die samenhang is de meest effectieve manier om allerlei vormen van verspilling tegen te gaan. Besef nou dat de echte opgaves niet buiten de stad liggen, maar in de stad zelf. En kijk nou eens wat daar aan winst te behalen is als je de maatschappelijke en ruimtelijke vragen koppelt. Dat integrale- en langetermijndenken is absoluut essentieel en komt niet vanzelfsprekend bij de overheid of bij de markt vandaan. Meer dan ooit is het belangrijk dat de bouwmeesters hun stem verheffen.

Welke urgente thema's zie jij nog meer voor bouwmeesters?

Een grote vraag is uiteraard de energietransitie en hoe we die gaan inrichten. Met ons rapport *ViaParijs* hebben we nadrukkelijk geagendeerd hoe je daar regie op kunt en moet voeren: wat is nou de ruimtelijke impact van de energietransitie? Ons uitgangspunt is dat je landschappelijke kwaliteit als basisvoorwaarde moet nemen. De ruimte in Nederland heeft vele eigenaren en belangen. De enige weg naar voren is de landbouwtransitie, de natuurontwikkeling, de energietransitie, de klimaatadaptatie en de woningbouwopgave als één samenhangende opgave te zien. Met name de energietransitie wordt op dit moment zo versplinterd en versnipperd aangepakt. Dan

Stories, Amsterdam – hoogste houten hybride gebouw van Nederland
Ontwerp: Olaf Gipser Architects – Opdrachtgever: BSH20A (CPO)

krijg je opeens op de meest bizarre plekken zonnevelden en windmolens. En dat terwijl we overal in het land gigantische logistieke loodsen bouwen waar nog geen zonnepaneel op het dak ligt. Op het moment dat de eerste zichtbare stappen van de transitie alleen maar herkend worden als een achteruitgang, dan organiseer je het failliet van je eigen beleid. Met iets meer ruimtelijke regie kun je zoveel meer effect hebben. Maar dat vereist nadenken op een grotere regionale schaal en ik denk dat met name de provinciale bouwmeesters daar een belangrijke rol in gaan spelen. Het CRA kan op de nationale schaal blijven adviseren.

In hoeverre zie jij specifieke post-corona opgaven voor bouwmeesters?

Alles wijst erop dat veel mensen geen zin hebben om weer gewoon terug te gaan naar het oude normaal van vijf dagen in de week naar kantoor en tien keer in de file. In het vasthouden van de nu ontdekte combinatie van wonen en werken ligt een grote potentie waar we veel plezier aan kunnen gaan beleven. Kun je niet in al die leegstaande kantoren en winkelpanden gedeelde werkgebieden maken, waar bijvoorbeeld ambtenaren van Rijk, provincie en gemeente binnen fietsafstand samen kunnen werken, en waar we ook ons alsmar groeiende leger van zzp-ers volwaardige vergader- of samenwerkingsruimte bieden? Het inzicht dat daar waar je woont niet stelselmatig iets anders hoeft te zijn dan waar je werkt, heeft al een enorme verrijkende potentie denk ik. Uit de eerste onderzoeken blijkt dat zo'n veertig procent van de werkende mensen een blijvende transitie overweegt waarbij ze een andere verdeling tussen thuiswerken en op kantoor werken willen aanhouden. Als dat waarheid wordt, wordt het logisch om minder in nieuwe wegen te gaan investeren en meer in de kwaliteit van onze openbare ruimte en de natuur. Op heel veel manieren is dat goed nieuws.

De COVID-19 tijd is ook de triomf van de online wereld geweest, van het thuisbezorgen. Al die lege winkels zullen zich straks niet zomaar meer vullen. Dit vraagt dat we nadenken over wat nu eigenlijk het centrum van een dorp of een stad levendig maakt. Wat voor publiek leven heb je daar? We hebben de afgelopen decennia geleerd om iedere vorm van gezelligheid met commercie te associëren. Is daar een ander model voor te ontwikkelen? En hoe richt je dan de openbare ruimte in, de pleinen en straten? Ik ben een groot voorstander van het vaker aanleggen van lanen als mooie stad-landverbinding. Lanen kun je koppelen aan het tegengaan van hittestress, het toenemen van biodiversiteit en verdroging kun je tegengaan door in die lanen hemelwater van de aanliggende woonwijken te laten infiltreren. Meer wandellanen, minder snelwegen. Je kunt ruimtelijke ingrepen gaan onderzoeken die als een les uit de covidperiode een zichtbare verbetering achterlaten.

Hebben de bouwmeesters volgens jou ook zeggingskracht buiten Nederland?

Ik merk dat er veel belangstelling is uit het buitenland voor de positie van de Rijksbouwmeester. Ik mocht in 2018 een lezing geven in Moskou voor zo'n duizend

man en tot mijn verbazing kenden ze daar de prijsvraag Who Cares. Ik wilde het eigenlijk over klimaatverandering hebben, maar zij wilden een verhaal over Who Cares omdat ze die Nederlandse manier van denken en ontwerpen voorbeeldig vinden. De ambassadeur van Denemarken nodigde me uit voor een bijeenkomst met vertegenwoordigers uit de Baltische Staten en Scandinavië om het verhaal van Panorama Nederland te vertellen. Hun reactie: “Dit is hoe we Nederland kennen. Het op zo’n manier nadenken over een land, dat is iets wat we in onze eigen landen absoluut nooit zullen zien”. Wat voor ons een vanzelfsprekende manier van nadenken is, is internationaal gezien uitzonderlijk.

Het vermogen van Nederlandse ontwerpers en vormgevers om op een creatieve en ontspannen manier om te gaan met grote vragen, dat kan internationaal erg aantrekkelijk zijn. Als je denkt aan een stad als Miami, waar het een politieke uitspraak is om het over zeespiegelstijging te hebben, of aan Japan waar ze enorme betonnen muren bouwen waar ook de volgende tsunami weer gewoon overheen gaat, dan werken wij vanuit onze Nederlandse traditie niet *tegen* maar veel meer *met* het water. Af en toe moet je dijken doorsteken om te zorgen dat het land daarachter weer opleeft. Onze ontwerpcultuur ademt een vermogen om op een totaal andere manier over opgaven na te denken. Dat is iets waar je bouwmeesters op kunt aanspreken en wat je internationaal kunt delen.

Wat wil je jouw opvolger, Francesco Veenstra, en het bouwmeestersnetwerk meegeven?

Misschien wel de hubris, de overmoed. Ik heb het idee dat de ontwerpende wereld zich te makkelijk in een hoek laat drukken van ‘minder relevant, want alleen maar bezig met het ontwerpen van dingen’. Terwijl ik denk dat het de komende dertig jaar erop of eronder is en dat juist ontwerpers, als specialisten in verandering, het voortouw zouden moeten nemen. Alle grote vragen zullen ruimtelijk, concreet en radicaal vertaald moeten worden. Daar hebben we de ontwerpers en de bouwmeesters voor nodig. Het is geen tijd meer voor bescheidenheid. En het zou mooi zijn als het CRA en de bouwmeesters elkaar in de toekomst blijven inspireren en versterken, om zo ook de politiek tot andere inzichten te bewegen. Er is een Chinees spreekwoord dat zegt: een brug bouw je van twee kanten. We moeten ontwerp en politiek samenbrengen.

BOUWMEESTERS IN NEDERLAND

NATIONAAL

- RIJKSBOUWMEESTER
- SPOORBOUWMEESTER

▶ PROVINCIAAL ADVISEURS RUIMTELIJKE KWALITEIT/ TEAMS RUIMTELIJKE KWALITEIT

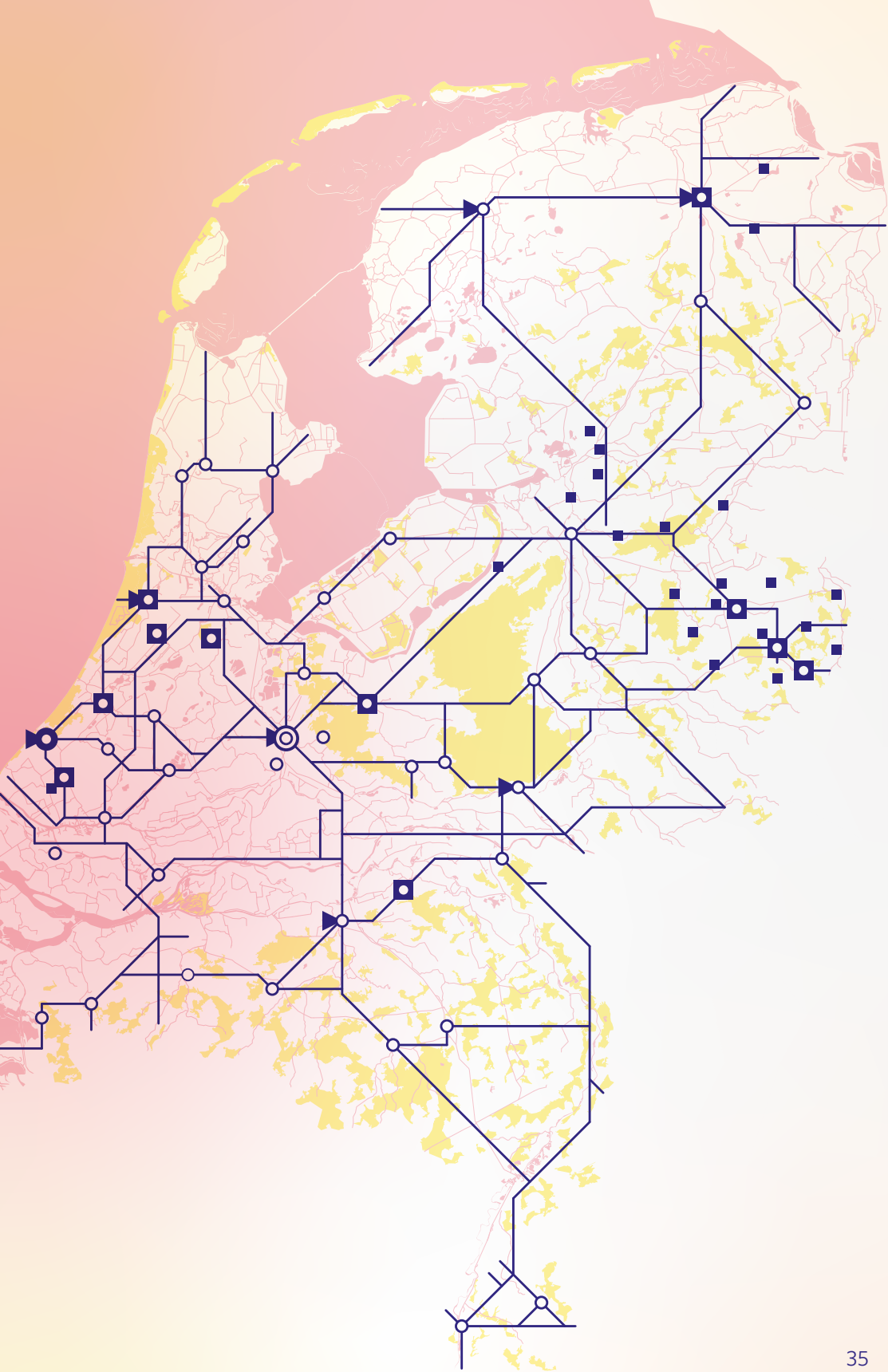
FRIESLAND
GELDERLAND
GRONINGEN
NOORD-BRABANT
NOORD-HOLLAND
UTRECHT
ZUID-HOLLAND

■ LOKAAL

ALMELO
AMERSFOORT
AMSTELVEEN
BORNE
DALFSEN
DELFT
DINKELLAND
ELBURG
ENSCHEDÉ
GRONINGEN
HAAKSBERGEN
HAARLEM
HAARLEMMERMEER
HARDENBERG
HELLENDORRN
HENGÉLO

HOF VAN TWENTE
LEIDEN
LOSSER
MEPPEL
MIDDEN-GRONINGEN
NIJEVEEN
OLDENZAAL
OMMEN
OVERSCHILD
RIJSSEN-HOLTEN
STAPHORST
TUBBERGEN
TWENTERAND
VOORST
WIERDEN
ZWARTWATERLAND

Stand van zaken voor zover beschikbaar juni 2021. Het Oversticht en het Gelders Genootschap, onafhankelijke adviesorganisaties voor ruimtelijke kwaliteit, hebben stadsbouwmeesters benoemd in een aantal Overijsselse en Gelderse gemeenten.

HONDERD BOMEN

— Vincent Kompier, Margot de Jager

Geen tijd te verliezen is de titel van het werkprogramma van landschapsarchitect Noël van Dooren. In 2020 werd hij benoemd tot Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit van de Provincie Zuid-Holland, kortweg PARK genoemd. Hoe wil hij zijn werkplan realiseren? 'Je wilt vooral aangeven waar een provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit het over zou moeten hebben, en zelfs dit plan is nog maar een selectie.'

Fietstocht door de provincie

'Ik wilde een ambitieus programma opstellen, dat de provincie zou uitdagen en uitnodigen. Niet alles valt te voorspellen voor de komende drie jaar, daarom moet je meerdere ballen in de lucht houden. Mijn werkplan bestaat uit vier hoofdpunten, passend in langere lijnen rond landbouw en voedsel, energie, verdichting van steden en de identiteit van het nabije landschap. Daar heb ik als vijfde hoofdpunt de actualiteit van de corona-pandemie aan toegevoegd met als titel Atelier C.

In augustus 2020 ben ik op de fiets gestapt om de provincie te verkennen. Ik dacht als landschapsarchitect heel Nederland te kennen, maar was bijvoorbeeld nog nooit op Goeree-Overflakkee geweest. In Zuid-Holland gaat het vaak over de dicht verstedelijkte regio met Rotterdam/Den Haag als centrum, en veel minder over de rest van de provincie. Mijn tocht verkende alle hoeken. Fietsen heeft een bepaalde traagheid in zich, waardoor je anders naar het landschap kijkt. Onderweg heb ik gesprekken met twaalf verschillende mensen gevoerd uit heel verschillende werelden. De PARK komt naar u toe deze zomer!'

Ruimte ligt gevoelig

'Direct na mijn indiensttreding op 1 september 2020 was een advies aan de orde dat door het Bestuurlijk Platform Groene Hart was gevraagd. Dat ging over de Regionale Energie Strategie (RES) in relatie tot het Groene Hart. De vraag aan de drie PARK's - naast mij ook Paul Roncken van de provincie Utrecht en Steven Slabbers van de provincie Noord-Holland - was of de veelheid aan RES-sen, namelijk zeven met alle een stukje Groene Hart, tot samenhang voor het Groene Hart als geheel zou kunnen leiden. Dat advies, met als kernboodschap dat dit zeker niet vanzelf goed komt, is in november gegeven. Hierdoor duurde het even voordat ik mijn werkplan kon presenteren.

Mijn rol is gevraagd en ongevraagd advies geven aan gedeputeerden. Ik had me erop voorbereid dat ik hen zou moeten uitleggen wat een PARK is, maar alle gedeputeerden waren op de hoogte en sommigen hadden zeker ook vraagstukken waar zij een oordeel van de PARK relevant vonden. Dat heeft me positief verrast.

Eén van de hoofdpunten uit mijn werkplan betreft energie. Ik sta achter de doelen uit het Klimaatakkoord. Ik vind ook dat als we blijven leven zoals we dat nu doen, we de consequenties daarvan moeten aanvaarden. Dan zullen nieuwe bronnen voor energie een plek moeten krijgen. Dat neemt niet weg dat ik me zorgen maak over hoe dat nu gaat; er is te weinig aandacht voor het ruimtelijke aspect. En, eerlijk gezegd, daar mist ook wel regie vanuit Rijk en provincie; dat staat dus ook in ons advies.

Ik kijk nu naar alle zeven RES-sen in Zuid-Holland vanuit het perspectief van ruimte. Ik zal in september 2021 een advies geven dat naar de toekomst kijkt: wat moet er na de zogenaamde RES 1.0 aangepakt worden? Dit ligt gevoelig, er is angst dat dit de broze overeenstemming ondermijnt, maar mijn rol is inzichtelijk te maken wat het voor ruimte en landschap betekent. Dan kunnen we ook eerder bijsturen.'

Geïnformeerde speculatie

'Bijzonder aan mijn PARK-periode is natuurlijk COVID-19, en de gevolgen daarvan. Vorig jaar zag je veel berichten met de strekking dat we alles anders gaan doen na corona: anders eten, anders werken, minder vliegen. Dat klinkt prachtig, en verlanglijstjes kunnen waarheid worden. Maar het gaat voorbij aan feiten zoals we die nu zien. Zijn dat blijvende veranderingen, zoals het enorm toegenomen online-bestellen? Dat was hoe dan ook al een trend, maar daar is nu opeens een sprong zichtbaar. Wat betekent dat bijvoorbeeld voor de vraag naar distributiecentra, waarvan er nu al (te) veel zijn in deze provincie? Stel dat corona leidt tot een toename, en dat beschouwen we als ongewenst, hoe gaan we het dan wel organiseren?

De pandemie laat ook andere kanten zien: we zijn meer naar de groene ruimte getrokken, ook groepen die dat voorheen niet deden. Veert dat terug naar het oude normaal, of heeft dat blijvende gevolgen? Zo ja, moeten we dan in meer groene ruimte, of anders ontworpen groene ruimte, voorzien? Allerlei vragen die politiek-bestuurlijke consequenties hebben en die ik in Atelier C wil onderzoeken. Met ronde-tafeloverleggen proberen we via het oog van de expert naar dit soort veranderingen te kijken. Na de zomer laat ik een ruimtelijke verkenning uitvoeren. Dan ben je uiteraard minder feitelijk bezig, maar voortbouwend op de ronde tafels zie ik dat als 'geïnformeerde speculatie'. Veranderingen die aan de ronde tafels worden benoemd trekken we door. Welke kansen leveren die op en wat zijn de gevaren daarvan? In december 2021 vertaal ik dat in een advies aan Gedeputeerde Staten. Ik zie daar enorm naar uit, al was het maar omdat deze onverwachte situatie heel veel dwarsverbanden met andere disciplines oplevert.'

Het hele palet

'Het eerste hoofdpunt uit mijn werkprogramma gaat over de vraag hoe we tot een duurzaam landbouw- en voedselsysteem kunnen komen. In mijn vorige betrekking

als lector aan een hogeschool ben ik daar ook mee bezig geweest. Hoe zal het landschap veranderen als de ontwikkeling naar duurzame, regionale voedselproductie doorzet? Kunnen we die ontwikkeling ook bevorderen door te investeren in het landschap?

Minister Schouten (Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit) heeft een interessante nota over kringlooplandbouw geleverd, maar zoals we hebben zien gebeuren, is dat karretje in de modder vastgelopen vanwege maatschappelijke weerstand. Toch denk ik dat we met de meest belangrijke noties uit dat plan moeten doorgaan, en ik hoop dat in Zuid-Holland te kunnen doen. Mij interesseert het hele palet. Daarbij is het denken over de korte keten (zo min mogelijk schakels tussen boer en consument) in de voedselproductie het meest toegankelijke onderwerp. We willen bijvoorbeeld kijken hoe pioniers, gericht op die korte keten, bij kunnen dragen aan het zogenaamde Landschapspark Zuidvleugel. Dit park is van groot belang voor de verdichtende stad. We moeten het ook hebben over stikstof en bodemdaling. Dat ligt veel gevoeliger, maar we kunnen daar niet om heen.

Overigens is het onterecht dat vooral boeren zich hierdoor onder druk gezet voelen, het gaat ook om ons als voedselconsumenten. Er moet wel een gesprek mogelijk zijn met de landbouw. Mijn werk heeft alleen zin als juist daar ook het gevoel ontstaat dat er nieuw perspectief geboden wordt. Om verder te komen met zo'n werkplan gaat het dan om timing. Dat zoek ik nu uit, om dit voorjaar te bepalen welke projecten ik daadwerkelijk kan uitvoeren en tot een advies kan laten leiden.

'Mijn werk heeft alleen zin als het gevoel ontstaat dat er nieuw perspectief geboden wordt'

Honderd bomen voor honderd jaar

'Ruimtelijk is de provincie zo sterk veranderd dat mensen zeggen: "Het is nou wel eens klaar." Maar de komende jaren zullen de veranderingen alleen maar sneller gaan. Welke betekenis heeft een begrip als identiteit dan nog? Vandaar mijn hoofdpunt 'Thuis in het nabije landschap'. Ik wil daarbij onder andere kijken naar het bos- en bomenbeleid. Daar is nu aandacht voor, bijvoorbeeld vanwege het Klimaatakkoord, maar de zwakke kant in dat beleid is dat er weinig geld of macht is om echt iets waar te kunnen maken. Ook blijft te onduidelijk wat dan de betekenis is voor ons nabije landschap. Er wordt vooral met getallen gestrooid; duizenden hectaren bos en miljoenen jonge bomen.

Als reactie daarop heb ik voorgesteld om in mijn periode honderd bomen te planten, onder de voorwaarde dat deze dan ook honderd jaar blijven staan, op betekenisvolle plekken waar niet vanzelf een boom komt. Honderd bomen voor Zuid-Holland klinkt als belachelijk weinig, maar met de voorwaarde dat ze oud moeten kunnen worden, wordt het opeens een hele complexe vraag. We zitten

Balijbos, jong bos tussen Den Haag en Zoetermeer

nu in de fase dat het idee veel weerklank vindt, maar natuurlijk ook veel vragen oproept: wie dan, waar dan. Maar we zijn met partners in gesprek om te kijken of dit werkelijkheid kan worden. Ik zou trots zijn als me dat als PARK lukt. Vanwege de 100 echt geplante bomen, maar ook door het project goed te documenteren, met de vele hobbels die we ongetwijfeld tegenkomen.'

Pleidooi voor landschapsontworp

'Tijdens mijn fietstocht reed ik door stukken Zuid-Holland waarvan ik in alle eerlijkheid soms dacht: dit is niet meer te redden. Maar ik zit er juist om iets te doen met die constatering, hoe moeilijk ook. Tegelijk bracht die fietstocht me ook vrolijke inzichten, bijvoorbeeld in het Balijbos. Met dit bos tussen Den Haag en Zoetermeer is men er in geslaagd een ruimte te creëren met een andere sfeer, met een ander uitzicht, even niet ingesloten tussen de steden.

Met het project Groene Winnaars wil ik zulke gebieden onder de aandacht brengen. We vergeten makkelijk dat dit soort landschappen bedacht worden in beleid, en ontworpen zijn. De les is: dat kunnen we dus; ook nu moeten we weer op die wijze vooruit. Dat kan gaan over nieuwe gebieden, maar moet in het volle Zuid-Holland zeker ook gaan over het slim verbinden, bijvoorbeeld hoe de Rottescheg aangesloten kan worden op het Bentwoud en zo een groter geheel kan vormen. Interessant is dan de droogmakerij die daartussen ligt, met nog relatief goed functionerende landbouw. Je zou kunnen denken: koop de boeren uit en maak er openbaar gebied van. Ik denk dat het veel beter is om de mogelijkheden voor transformatie te onderzoeken: kan dit gebied zich richten op duurzame korte ketens? Daarmee zou zo'n gebied nieuwe betekenis en legitimiteit krijgen.'

'Vragen van burgers hebben er voor gezorgd dat ik in deze functie ook een soort ombudsman ben'

Politieke gevoeligheid

'Als PARK zit je vrij dicht tegen het proces van politiek en besluitvorming. Dat vraagt om gevoeligheid daarvoor. Waar kies je voor adviezen, nadrukkelijk vanuit de autonomie die je als PARK hebt, en waar probeer je in samenwerking met de provincie en haar agenda tot betere oplossingen te komen? Daarbij gaat het ook om strategie en lange termijn naast concreet handelingsperspectief nu. Mijn werkprogramma benoemt bewust strategische lange lijnen, verbonden met een discussie over de rol van de provincie, naast het werken aan gebiedsgerichte vraagstukken. Met aan de andere kant van het spectrum concrete kortetermijnprojecten als het 100-bomenplan, die ook een kans bieden om je te manifesteren buiten het provinciehuis.'

Onafhankelijk ombudsman

‘Ik word vaker benaderd door burgers met een vraag. Dat heeft mij geleerd dat ik in deze functie ook een soort ombudsman ben. Afgezien van de lastige kwesties die dat oproept, vind ik dat eigenlijk wel goed. Bij vragen als: “Het waterschap wil een oude boom kappen bij mij op de kade. Mag dat zomaar en wat vind jij ervan?” moet ik natuurlijk zeggen dat ik daar niet over ga, maar soms zit er een heel vraagstuk achter, zoals: “Hoe gaat dat eigenlijk met kadeversterkingen en bomen?” De vraag van deze burger kan ik daarmee niet oplossen, maar hij heeft wel teweeggebracht dat we iets op het spoor kwamen. Los van mijn werkplan zal ik het Zuid-Hollandse bestuur de overweging voorleggen, dit ook echt als rol van een PARK te zien.’

Verdichting

‘Net als elders in Nederland moeten er in Zuid-Holland nog vele huizen worden gebouwd. Als PARK moet je om te beginnen alert zijn of je meegaat in de cijfertjes die overal rondgaan en de premisses daarachter ter discussie stellen. Dat laatste doe ik door me voor te nemen over drie jaar een grote manifestatie te organiseren die veel verder kijkt dan 2030, en veel diepgaander vraagt hoe je op de lange termijn nadenkt over de ruimtelijke ordening van Zuid-Holland.

Op de korte termijn is mijn missie vooral om die grote verdichtingsopgave - want een fors deel van die woningopgave vindt plaats in de bestaande stad - als een landschapsvraagstuk te zien. Dat geldt voor het landschap van die nieuwe woongebieden zelf, maar ook hoe ze verknoopt zijn met het grotere landschap en wat je daar dan aantreft.

Eigenlijk geldt voor al het werk dat ik doe, dat je de dingen nooit los van elkaar kunt zien. Je zoekt altijd naar het landschappelijke verband en hoe dat kwaliteit kan opleveren. En dat moet ik dan slim in een advies vertalen.’

EINDELIJK NAAR HOOFDDORP

— Vincent Kompier, Margot de Jager

Joop Slangen is polderarchitect in de Haarlemmermeer tussen Amsterdam, Haarlem en Leiden. In de gemeente liggen onder meer de nationale luchthaven Schiphol, Hoofddorp en meer dan twintig dorpen. Wat doet een polderarchitect? En hoe geeft Joop Slangen invulling aan zijn taken? 'Mijn functie heeft alleen zin als ik ook iets kan bijdragen aan de structuur van de organisatie'.

Ontwikkelstrategie

'Ik ben als polderarchitect aangesteld door het College van Haarlemmermeer en heb geen sterk gekaderd werkprogramma. Het werk bestaat uit grote projecten en strategie, zoals het doortrekken van de Noord-Zuidlijn vanuit Amsterdam naar Schiphol en Hoofddorp, de herontwikkeling van het stationsgebied en de grote woningbouwopgaven, maar het gaat ook over de keuze van de toekomstige stoeptegel voor het Raadhuisplein. Ik ben met name geïnteresseerd in de ontwikkelstrategie van de Haarlemmermeerpolder op de langere termijn.

Mijn voorganger Fred Kaaij werkte vooral op het stedenbouwkundig vlak. Na zijn vertrek in 2015 vond de gemeentelijke organisatie dat er geen stadsarchitect moest komen, maar een polderarchitect. Dat wil zeggen dat er iemand werd gezocht die niet alleen naar de stedelijke ontwikkeling moest kijken, maar naar het totaal. Er is in de Haarlemmermeer veel open ruimte en er is nog landschap. De zorg daarvoor is een belangrijk onderdeel van mijn taak. Eerst moest ik even wennen aan de term, maar nu vind ik 'polderarchitect' wel een geuzennaam.'

**'Je moet de luis in de pels zijn en
de olie in de machine'**

Met kracht op eieren lopen

'Aanvankelijk was er sprake van een aanstelling voor twee keer twee jaar, maar dat vond ik veel te kort. Als je iets tot stand wil brengen is er meer tijd nodig, want stedelijke en landschappelijk processen zijn langlopend en duren altijd meer dan twee jaar. Nu hebben we een formule gevonden om een langere benoeming mogelijk te maken. Vervolgens werd ik voor drie jaar aangesteld, maar inmiddels heb ik een benoeming zonder limiet. Daar ben ik erg blij mee. Organisatorisch valt mijn functie onder de afdeling Beleid.

Als stads- of polderarchitect zijn twee dingen van belang: je moet de luis in de pels zijn en de olie in de machine. Daarvoor is het noodzakelijk te schakelen tussen alle niveaus en gevraagd en ongevraagd advies te geven. Dat betekent dat je een onafhankelijke rol moet vervullen in het ambtelijke en bestuurlijke apparaat en soms tussen apparaat en politiek in. Enige *power* uitstralen is van belang, terwijl je geen

echte, directe macht hebt - wel invloed, als je het goed doet. Ik zeg altijd dat je met enige kracht op eieren moet kunnen lopen, want invloed bouw je op, zodat mensen vertrouwen in je hebben. Dat vertrouwen hangt mede af van je overtuigingskracht. Daarmee kun je anderen op goede ideeën brengen, maar ook goede ideeën van anderen omarmen. Dat is ons werk.'

Overtuigingskracht

'Ik kijk binnen de gemeente wie de kennis en ideeën heeft. Op die manier leer je gelijkgestemden te vinden om zaken te bedenken, te kunnen onderbouwen en voor elkaar te krijgen. Polderarchitect ben je niet alleen. Je doet het ook niet voor jezelf, maar omdat je ergens in gelooft. Daarom moet je eerst mensen in kleinere kring overtuigen en meekrijgen. Het gaat erom dat je de vinger op de zere plek durft te leggen, en dat je je daarbij steeds afvraagt of je geloofwaardig bent. Je vertegenwoordigt weten binnen en buiten je organisatie. Een bouwmeester aanstellen in de verwachting dat er dan wonderen gebeuren heeft geen zin, want dat is niet zo. Een aanstelling heeft alleen zin als je iets kan bijdragen aan de structuur van de organisatie. Het gaat erom dat je laat zien dat een stad iemand nodig heeft die inhoudelijke zaken verbindt, maar die ook kritisch mag zijn. Je moet wel voorkomen dat je zelf onderdeel wordt van het (politieke) machtsspel.'

Behouden van open ruimte

'Er is de afgelopen jaren enorm verdicht in Nederland, je schrikt als je topografische kaarten van de afgelopen decennia vergelijkt. Maar Nederland heeft nog steeds enorme ruimtelijke en maatschappelijke opgaven. Naarmate conflicterende functies dichter bij elkaar komen, moet je het ook beter organiseren. De opgaven in de Haarlemmermeer zijn totaal anders dan die van een historische stad als Haarlem, waar ik tot 2007 stadsarchitect was. Als polderarchitect zie ik het behouden van het waardevolle landschap met zijn open ruimte en het verbeteren van de voorzieningen en de infrastructuur in de stad als belangrijkste opgaven. Het versterken van die sferen in elkaars nabijheid. Kortom: om de stad meer stad te laten zijn en het landschap meer landschap. Hoe ga je om met de ruimte in de Haarlemmermeer? Hoe met verdichting? Hoe zorg je dat de dorpen hun eigenheid kunnen bewaren? Hoe zorg je dat het landschap open blijft? Dat grotere, samenhangende landschap hebben we niet alleen voor Haarlemmermeer nodig, maar ook voor de Randstad die steeds verder dichtgroeit. Waardevolle ruimte dreigt in deze tijden bekneld te raken tussen alle bouwinitiatieven.'

Woonmilieus

'In de gemeente staan ongeveer 60.000 woningen, waarvan 45.000 grondgebonden. Er zijn twee grote VINEX-locaties ontwikkeld: bij Hoofddorp en

bij Nieuw-Vennep. De opgave vanuit de provincie is om 20.000 woningen te ontwikkelen voor 2040. Waar ik bij de provincie Noord-Holland werkte aan de ontwikkeling van woonmilieus en de woningbouwopgave, werk ik nu aan het differentiëren en verbreden van het palet aan woonmilieus, zoals met Hyde Park bij het station. Hier wordt bijvoorbeeld het kantoorgebied Beukenhorst-West bij station Hoofddorp herontwikkeld tot hoog stedelijk woongebied met ongeveer 3.800 appartementen in een stedenbouwkundig plan van MVRDV. Bijzonder vind ik daar de manier waarop wordt geadverteerd: “Binnen 10 minuten op Amsterdam Centraal, binnen 15 minuten in Leiden.” Ik zou dat graag ook andersom zeggen: “Eindelijk naar Hoofddorp!” Je moet er niet alleen van weg willen, je moet er ook naar toe willen.’

Partijen in de polder

‘In de vier jaar die ik hier rondloop heb ik veel geleerd van collega’s, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten die de polder goed kennen. Er zijn veel meer kwaliteiten dan je in eerste instantie op de kaart ziet. In de functie van polderarchitect komt alles wat ik eerder deed samen: eerst het gepuzzel in Haarlem, daarna mocht ik bij de provincie op een ander abstractieniveau meedenken over de invulling van grotere woningbouwopgaven en nu mag ik nieuwe zaken agenderen en lange lijnen uitzetten in de ontwikkeling van de Haarlemmermeer.

We zijn met heel veel partijen bezig in de polder. Zo doen we samen met voormalig Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving, Daan Zandbelt, onderzoek naar de woningbouwopgave en verdichtingsmogelijkheden. En we kijken waar we het landschap open kunnen houden.

Voor de aanpak van de Oostflank van de polder werken we samen met de provincie en met de gemeente Amsterdam, met Hilde Blank als Ateliermeester. Naast Hyde Park werken we aan de verdere ontwikkeling van het stationsgebied. De NS zag aanvankelijk niets in de ideeën om het station te herontwikkelen en beter met de binnenstad van Hoofddorp te verbinden. Maar inmiddels zijn de plannen voor Hyde Park in uitvoering, werken wij aan veel plannen voor de binnenstad, aan een heroriëntatie voor Schiphol Trade Park en voor het hele gebied rondom het station. Dat zijn enorme ingrepen die ook worden ingebed in studies voor de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Daar maakt ook het eventueel doortrekken van de Noord-Zuidlijn naar Schiphol en Hoofddorp deel van uit. Daar zijn veel partijen, grote investeringen en belangen mee gemoeid. Dat biedt natuurlijk een heel ander perspectief voor de herontwikkeling van het stationsgebied. Daarbij moeten verdichting, functiemenging en mobiliteit hand-in-hand gaan. Nu is het onze taak om te zorgen dat het gebied niet overvol wordt, want de druk van de markt is groot. Wij moeten ervoor zorgen dat er een duurzaam aantrekkelijke stad tot stand komt.’

Station Hoofddorp

Peilstok

‘Een stads- of polderarchitect brengt als het goed is meerwaarde met zich mee omdat hij integraal kijkt. Dat is nuttig, omdat de meeste gemeenten toch nog sectoraal werken. Integraliteit gaat niet alleen over stedenbouw, het gaat ook over landschap en over sociale milieus. Integraliteit gaat over het hart ergens in kunnen leggen, een *community* kunnen bouwen. Organisatorisch betekent dit dat alle afdelingen in een gemeente aangehaakt moeten zijn. Ik ben *sparring partner* voor collega’s omdat ik betrokken ben bij allerlei plannen en opgaven, waardoor ik inhoudelijk een goed overzicht heb. Mijn rol is ook om er af en toe de peilstok in te steken met de vraag: zijn wij nog wel goed bezig met elkaar?’

‘Een stads- of polderarchitect brengt als het goed is meerwaarde met zich mee omdat hij integraal kijkt’

Ik zie wat betreft de woningbouw een trend van vooral containers stapelen. Daarmee bedoel ik dat er vooral heel veel woningen gebouwd worden van 30 tot 50 vierkante meter, soms in complexen van 500 eenheden of groter. Ik geloof niet in dat soort stedenbouw. Het opportunisme dat eruit spreekt om zoveel mogelijk huizen te stapelen vind ik gevaarlijk. Die woningen staan er geen tien jaar, maar vijftig jaar. Ik zeg liever: bouw goedkope woningen. Dat is een fundamenteel verschil. Niemand wordt op langere termijn gelukkig op dertig vierkante meter, maar je wordt wel gelukkig als je tegen een normaal bedrag op een fatsoenlijke plek in een normale wereld kunt wonen en leven. Bij presentaties laat ik af en toe plaatjes van Hong Kong zien. Dat is toch niet wat we willen? We moeten echt goed nadenken welke stad we willen maken, en hoe de volgende generatie daar mee verder kan.’

Vingerlas

‘We zijn in de Haarlemmermeer verwend met collega’s die alle hoeken en randen van de polder kennen. Daar ben ik ontzettend blij mee. Zij hebben het overzicht en kennen de samenhang. Zij zijn ook het geweten. Alleen vanuit de samenhang snap je de polder, want als je hier drukt, doet het daar pijn. Het is mijn taak om de kennis van deze mensen te koppelen aan collega’s die aan projecten werken.

In veel grote organisaties heeft de afgelopen twintig jaar een professionaliseringsslag plaatsgevonden, waarbij met name het projectmanagement veel aandacht kreeg. Dat is op zichzelf goed, maar in sommige gevallen is dat projectmanagement in zichzelf weer een instituut geworden. Ik ben altijd op zoek naar de vingerlas. Daarmee bedoel ik het moment waarop inhoud en projectmanagement samenkomen. Ik wil bereiken dat hiertussen een goede overgang wordt gewaarborgd.

We doen er in de organisatie alles aan om procesmanagers eerder te laten meekijken met het beleid en beleid langer te laten meedenken in projecten. We willen voorkomen

dat wat we als beleid hebben bedacht doorgaat naar de uitvoering zonder dat de kennis en de overtuiging worden meegenomen. Het gaat om het internaliseren van de vraag: wat was ook alweer de opgave en maken we die nu ook daadwerkelijk waar? Doe je dat niet, dan verliezen veel projecten kwaliteit in de loop van het proces: waardevolle analyses en zorgvuldig geformuleerde uitgangspunten vervagen op het moment dat projecten overgaan van de planfase naar de uitvoeringsfase.'

Gebruiksklaar

'Ik heb vaak discussies over de vraag hoeveel je aan particulier initiatief of aan de markt kunt overlaten. De markt functioneert ook bij complexe opgaven meestal vanuit een tamelijk eenduidig belang. De overheid heeft mijns inziens als belangrijkste taak het algemeen belang op de langere termijn te dienen en daarbij deelbelangen goed te wegen. Dat is heel complex en daarbij wordt de overheid vaak als een regisseur gezien. Veel mensen denken dat dit puur een kwestie van goed management is. Maar ook een echte regisseur moet over veel inhoudelijke kennis beschikken: hij moet snappen hoe je uit veel verschillende filmfragmenten van enkele seconden, die je op verschillende locaties en tijden opneemt, een mooie samenhangende film maakt met een goed verhaal en een boeiende spanningsboog. De parallel met ruimtelijke kwaliteit is dat veel verschillende initiatieven en ideeën uiteindelijk moeten leiden tot een aantrekkelijke ruimtelijke, programmatische en sociale samenhang. Daar zit mijns inziens ook de rol van een stadsarchitect. De stad is nooit af, maar zij moet altijd gebruiksklaar zijn.'

Denkwerk

'Het valt mij op dat er tot nu toe vooral juridisch-procesmatig gekeken wordt naar de Omgevingswet en dat de wet als ingewikkeld wordt gezien. Ik denk dat het essentieel is dat het instrumentarium op het gebied van ruimtelijke ordening goed op orde is. Inhoud blijft daar nu nog ontzettend bij achter. Er vallen gaten, gekoppeld aan de liberalisering van de ruimtelijke ordening. Er is nog veel inhoudelijk denkwerk nodig. Natuurlijk waren de instrumenten van de ruimtelijke ordening ingewikkeld en star, maar nu is de 'doe niet zo moeilijk, geef me een vergunning en gaan met die banaan'-lobby zo krachtig, dat het lastig is hier tegenwicht aan te bieden. Het mantra van het bouwen-bouwen-bouwen voert vaak de boventoon, maar we moeten wel bouwen voor de komende 50 of 100 jaar en dat vraagt altijd om goed denkwerk over wat duurzaam en maatschappelijk toekomstbestendig is.'

DE KRACHT VAN OVERTUIGEN

— Vincent Kompier, Margot de Jager

Nathalie de Vries is de nieuwe stadsbouwmeester van Groningen. Daarmee zet ze een traditie van Groninger bouwmeesters voort die terug te voeren is tot de zeventiende eeuw. Haar credo luidt: 'Alles is ruimte, want alles komt terecht in de ruimte. Dat maakt het ingewikkeld, maar zeker ook interessant. Dat moet je met een blije blik tegemoet treden.'

Voorwaarden

'Kort na mijn aanstelling als stadsbouwmeester heb ik Groningen doorkruist per e-bike, een uitstekende manier om alle ontwikkelingen in de stad goed in me op te nemen. Helemaal onbekend met Groningen ben ik niet, ik ben geboren in Appingedam en opgegroeid in Pekela. Het is bijna thuis komen in Groningen. In de anderhalve dag per week waarvoor ik ben aangesteld zal ik me vooral op de hoofdlijnen van de stedelijke ontwikkelingen in Groningen moeten gaan concentreren.

De stad Groningen heeft grote ambities. In de Woondeal die de stad met demissionair minister Ollongren van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft gesloten, is de bouw van 20.000 woningen voor 2030 afgesproken. Een groot deel van deze woningen wordt binnenstedelijk gerealiseerd, zoals in de stadsdelen De Suikerzijde en Stadshavens. Hiernaast zijn er bouwplannen voor de woonwijken Meerstad en De Held. Tel daarbij op de benodigde wijkvernieuwing en grote projecten zoals de vernieuwing van de Oosterpoort, het stationsgebied, maatschappelijke projecten voor Karding en Vrijdag, de herinrichting van de Grote Markt - en de omvang van de opgaven reikt tot aan de hemel.' De Vries treedt deze opgaven opgewekt tegemoet.

'Het is me duidelijk geworden dat iedereen overal de hoogste kwaliteit wil behalen. Dat is goed, maar het is veel en het is druk. Ik probeer ervoor te zorgen dat alles goed op elkaar past, zowel de ontwikkelingen van de afzonderlijke gebieden als de samenhang op het niveau van de stad. Als ik met een ontwerpersblik naar de opgaven kijk, denk ik vaak: zijn hier de voorwaarden voor de opdracht goed geregeld? Hoe gaat dit landen? Kunnen met deze voorwaarden goede gebouwen tot stand komen? Wat ik vooral wil weten is onder welke condities we de ambities waar kunnen maken en waarom iets wel of niet lukt. Kijken wat daaraan te verbeteren valt.'

Atelier Stadsbouwmeester

'Ik stap hier in Groningen op een rijdende trein. De gemeente heeft een fijnmazig netwerk van kwaliteitsbewaking opgebouwd. Er vindt integratie van de verschillende vakgebieden en diensten plaats, die op een goede manier samenwerken binnen het Atelier Stadsbouwmeester. De gemeente is een grote organisatie waarin het

Atelier al jaren functioneert. Daar maak ik nu deel van uit. Alle vertegenwoordigers van ruimtelijk beleid en beleidsvisies in de stad voeren regelmatig overleg in en met het Atelier. Programma, mobiliteit, woningbouw, duurzaamheid, cultuurhistorie: alles komt in dat overleg aan bod. En projectleiders komen tweewekelijks met presentaties over hun projecten. Het Atelier geeft daarmee integraal advies binnen de organisatie over de voortgang.

Ik heb meteen een aanpassing doorgevoerd die inhoudt dat we niet alleen mondeling discussie voeren over de plannen, maar daaraan ook een geschreven advies verbinden. Naast mijn functie als stadsbouwmeester heeft de gemeente Groningen een zogenaamde ‘bouwmeester versterking’ aangesteld. Dat is Dianne Maas-Flim die de opgaven in het aardbevingsgebied begeleidt. In dat gebied vragen onder andere dorpsvernieuwing en cultuurhistorie de aandacht.’

‘Ik bied inspiratie bij het zoeken naar oplossingen voor ingewikkelde vraagstukken’

Verskillende rollen

‘Onlangs had ik een interview met een Roemeens architectuurtijdschrift. Toen mijn stadsbouwmeesterfunctie voor Groningen aan de orde kwam werd mij gevraagd: “A city architect? What’s that?”. De interviewer dacht aan een kruising van een ontwerper en een bouwinspecteur. ‘Is een bouwmeester dan zo typisch Hollands?’, vroeg ik me af. Ik heb het boekje *Stadsarchitecten en Stadsbouwmeesters* uit 2010 er eens op nageslagen. Daarin zie je vele varianten van functies van bouwmeesters. Iedere traditie kent zo zijn exotische vormen. Mijn voorgangers in Groningen zijn lang niet altijd architect geweest. Jeroen de Willigen, die ik opvolg, is stedenbouwkundige. Zelf ben ik opgeleid als architect. Ik heb mij door ervaring en studie ook bekwaamd als stedenbouwkundige.

Ontwerpers hebben een specifiekere invalshoek als het om ruimte gaat. Naast mijn ontwerpervaring heb ik ook bestuurlijke ervaring. Het organiserende aspect van het vak spreekt mij aan. Vragen die ik mijzelf altijd stel zijn: ‘Wat wil ik bereiken en welke voorwaarden en processen zijn daarvoor nodig?’ Als stadsarchitect heb je verschillende rollen en word je gevraagd om je specifieke kwaliteiten. Ik breng een groot netwerk mee, dat is ook niet onbelangrijk. En uiteraard wil ik inspiratie bieden bij het zoeken naar oplossingen voor ingewikkelde vraagstukken.’

Meetbare wereld

‘Wat me opviel bij het lezen van het stadsarchitectenboekje is dat de wereld van tien jaar geleden een totaal andere was dan die van vandaag. Nu hebben we het over energietransitie, toen niet. Het gaat vandaag over betaalbaar wonen, verdozing, over klimaatadaptatie. Er komen meer en meer claims op de ruimte, die toch al zo

beperkt is. Vijftien jaar geleden was ik Spoorbouwmeester. De neoliberale privatiseringsgolf was toen op een hoogtepunt. Stations kregen steeds meer verkoopvloeroppervlak en dat moest geïntegreerd worden met de reizigersfunctie. Maar ze werden ook belangrijke katalysatoren van gebiedsontwikkeling en multimodale, hybride omgevingen.

Destijds was de grote kwestie hoe je onder deze druk hoogwaardige binnenstedelijke gebieden creëert en behoudt. Het was vechten voor het belang van architectonische kwaliteit met beperkte middelen, terwijl het nu veel meer over productiviteit van de gebouwde omgeving gaat. Overal is een norm voor en het behalen van meetbare waarden is tegenwoordig een absolute voorwaarde voor het succes van een project. We moeten heel veel ‘produceren’. We moeten energetisch zelfvoorzienend worden, alles moet CO₂-neutraal gebouwd worden, we moeten mensen gelukkiger zien te krijgen en gezonder; vastgoed lijkt vooral een ‘product’ te zijn geworden. De meetbaarheid voert ook tot het maken van *rankings*. Dat is het teken van deze tijd. Zo werd Groningen laatst uitgeroepen tot de gemeente met de gezondste leefomgeving van Nederland.’

Spanning

‘Die maakbaarheidsgedachte, dat productiviteitsstreven verdringt langzamerhand het gesprek over esthetiek, over het maken van iets moois. Dat betekent voor architectuur en stedenbouw continu dat je productie moet leveren onder strikte condities. Tegelijkertijd wordt daarmee een nog sterker beroep gedaan op het integraal denkvermogen van ontwerpers, maar ook op het samenwerken in teams van specialisten. Het maken van al die afwegingen en keuzes zorgt, gezien de vele ruimteclaims, voor spanning. Hoe zijn ze met elkaar te combineren?’

Net als in andere steden overschrijden de vraagstukken in Groningen de gemeentegrens. Kan de stad 100% energieneutraliteit op eigen grondgebied realiseren? Is alles decentraal op te lossen? Kun je als stad hogere normen hanteren dan landelijk gebeurt? Wat is daarvan de praktische uitvoerbaarheid? Heeft straks iedere stad zijn eigen normen? Hoe werkbaar is dat dan nog? Moet je dat willen? Groningen kan extra stappen zetten, een eigen eisenpakket ontwikkelen, maar het is de vraag of dat verstandig is. Dat lijkt me een urgent vraagstuk voor de nieuwe Rijksbouwmeester, die overzicht over het hele land heeft. Die kan beoordelen of het stellen van eigen eisen productief kan werken of verwarring zaait aangaande bouwnormen of onnodige versnippering veroorzaakt op ruimtelijk gebied.’

Agent van de publieke zaak

‘Als ontwerpers doen we in het algemeen een moreel appèl op opdrachtgevers en ontwerpers om steden beter en mooier te maken. Hoe kun je burgers en bedrijven stimuleren mee te werken aan het behalen van hoge ambities? Wat geef je terug aan

Het Forum Groningen

Ontwerp: NL Architects - Opdrachtgever: Gemeente Groningen

de stad? Dat is een belangrijke vraag. Als stadsbouwmeester voel ik me agent van de publieke zaak. Iedereen moet het goed doen, en het kan altijd nog beter.

Wat ik in andere steden in de wereld zie, op plekken waar ons bureau MVRDV opdrachten uitvoert, is een bepaalde mate van zelfbewustheid, zoals in Singapore en Kopenhagen. In Singapore is de overheid druk bezig om particulieren te verleiden om zo sterk mogelijk te vergroenen. In Kopenhagen hebben we gewerkt aan het ontwerp van een uniek buurthuis, waar voorzieningen voor zowel lichaam als geest werden gecombineerd.

Groningen was ooit voorloper in het denken over mobiliteit in de binnenstad, en nu verandert de mobiliteit van de hele stad. Er zijn nieuwe ideeën over bijvoorbeeld straatprofielen, over hoe een straat eruit moet zien en kan functioneren. De bescheidenheid van Groningen is me bekend, maar die kan soms ook in de weg zitten. Ik zie Groningen als een stad met lef. Een stad die in deze tijd vraagt om nieuwe oplossingen. Juist Groningen kan nu snel de volgende stap zetten en voorop lopen. Een stad die louter *best practices* presenteert verzandt in saaiheid. Gelukkig is er hier een geïnteresseerd college van B en W, dat de vele ambities onderschrijft. Groningen kán het ook, vooroplopen. Kijk naar de stappen die in de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn gezet om de binnenstad radicaal autovrij te maken.'

'Groningers zien door die titel van stadsbouwmeester dat de verandering van de ruimte om hen heen een gezicht krijgt'

Verkamering

'Ik vond de ontwerpmanifestatie Sponsland van eind januari 2021 interessant. De manifestatie bracht vooraanstaande landschapsarchitecten in contact met klimaatvraagstukken in onze regio. Negen gebieden in Noord-Nederland stonden centraal tijdens de manifestatie, met de wateropgave in relatie tot de bodem als thema. Architecten en ontwerpers die vooral in bestaand stedelijk gebied werken zijn niet gewend om de bodem als uitgangspunt te nemen. Theorie, ambitie en uitwerking: het ligt in Groningen dicht bij elkaar. Ik mag meehelpen om deze bijzondere traditie van manifestaties voort te zetten. Aan de andere kant is het dagelijks strijden tegen de alledaagse verzuchtingen over te hoge bouwkosten en opmerkingen als 'vraagt de markt daar wel om?'. Het gaat erom particulieren mee te krijgen en uit te dagen hun steentje bij te dragen.

Ik had er vooraf niet zo bij stilgestaan dat je als stadsbouwmeester ook door veel mensen gezien wordt als een soort ombudsman. Ik krijg veel mails van bewoners, die bijvoorbeeld vragen hebben over de plaatsing van zonnepanelen of waarom er in Groningen zo veel verkamerd wordt en of daar niet iets aan gedaan kan worden. Waarom worden bij verkamering authentieke interieurs gesloopt en vervangen

door dunne tussenmuurtjes? Het verkameren is inderdaad een groot en lastig aan te pakken probleem. Groningers zien door die titel van stadsbouwmeester dat de verandering van de ruimte om hen heen een gezicht krijgt. Je voelt je een beetje op het schild gehesen. Uiteraard probeer ik vragen van inwoners zo goed mogelijk te beantwoorden.'

Alles is ruimte

'Ik geloof in de kracht van het overtuigen, omdat je daarmee verder komt. Een direct uitvoerbaar werkprogramma heb ik nog niet, een agenda wel. Ik focus op de uitkomst en voel me niet belemmerd door wellicht onbespreekbare onderwerpen. Ik wil met een nieuwsgierige blik vragen stellen en de 'oh, zo kan het dus ook'-opmerking ontlokken van partijen waar je mee praat. Optimisme is nodig, want aan sombere ontwerpers heb je niks. Hoe schep je goede voorwaarden waaronder nog steeds kwalitatief hoogstaande gebouwen en wijken tot stand kunnen komen met steeds hogere ambities? Hoe kan een mooi en goed ontwerp ook productief zijn? Het gaat om nieuwe combinaties van functies realiseren, maar ook scherpe keuzes maken.

Eigenlijk is mijn credo: alles wat we in de komende jaren willen veranderen aan Nederland heeft een ruimtelijke component. Dat maakt het ingewikkeld, maar zeker ook interessant.'

links Francesco Veenstra, rechts Tako Postma

OP ZOEK NAAR NIEUWE VORMEN VAN REGIE

— Saskia Naafs en Iris Thewessen

Francesco Veenstra is per 1 september 2021 de nieuwe Rijksbouwmeester. Tako Postma is sinds 2019 stadsbouwmeester van Delft. Op het kantoor van Vakwerk Architecten in Delft spreken ze elkaar over de bouwmeester van de toekomst. 'Eigenlijk ben je het geweten van de stad'.

Wat doet een bouwmeester volgens jullie?

- FRANCESCO: Laat ik met een voorbeeld beginnen. Onlangs had ik een gesprek met vijf Friese gemeenten die een gezamenlijke visie willen ontwikkelen. Ze willen samen nadenken over de woonvraag, over krimp, over de toekomst van de agrarische sector en de distributie. Zij zoeken eigenlijk een bouwmeester, iemand die tussen dat schaalniveau van gemeenten en provincie kan helpen belangen af te wegen. Zo iemand denkt niet alleen na over de vormgeving van een gezamenlijke visie, maar ook over het betrekken van het juiste netwerk van opdrachtgevers, ontwerpers en ontwikkelaars. En dat is een hele andere rol dan bijvoorbeeld die van een welstandscommissie.
- TAKO: Jouw voorbeeld vraagt ook om iemand met gevoel voor de plek. Iemand met een integrale ontwerpersblik. Iemand die opgaven kan integreren en vertalen naar een verleidelijk doel. Je hebt verbeelding nodig. Dat is volgens mij waar heel veel mensen in bouwmeesters naar op zoek zijn.
- FRANCESCO: De vraag is of je die verbeeldingskracht in je eigen organisatie kan regelen. Het Atelier Rijksbouwmeester heeft dat, maar ik denk dat de meeste gemeenten niet de middelen hebben om zo'n ontwerpparaat op te tuigen. Rotterdam heeft dat bijvoorbeeld wel, en daar zie je dat dat tot kwaliteit leidt. Stadsbouwmeesters hebben een agenderende rol richting wethouders. En ze zorgen dat partijen worden aangetrokken die helpen verbeeldingskracht te ontwikkelen.
- TAKO: Eens. Maar het werkt niet als ik elke week bij de wethouder ga zeuren dat er een stedenbouwkundige bij moet. Ik ben ingehuurd door de Delftse gemeenteraad om een *second opinion* te geven over ruimtelijke plannen, maar in de praktijk is dat vaak de *first opinion*. 'Visie' lijkt een vies woord, want dat betekent dat je veel tijd besteedt aan iets wat niet tot concrete resultaten leidt.
- FRANCESCO: Visies gaan ook over keuzes maken.
- TAKO: Klopt, en dat is hartstikke ingewikkeld. Tegelijkertijd word je de hele dag geconfronteerd met impliciet gemaakte keuzes. En probeer die maar eens met elkaar te rijmen. Ik ben er als bouwmeester voor om samenhang te organiseren. Als Rijksbouwmeester ben jij ook een soort spin in het web, maar je hebt niet de

invloed van een minister. De boodschap dat je opgaven pas goed kunt bedienen als je ze op elkaar weet te leggen, is ook een abstracte boodschap.

Het integreren van die opgaves, de verbeeldingskracht en het agenderen richting politiek zijn dus belangrijke taken voor een bouwmeester?

– TAKO: Ja, en in een omgeving waarin extreem pragmatisch gehandeld wordt is dat niet zo vanzelfsprekend. Ik sprak vanochtend iemand die al vier jaar bezig is een plek voor een huisartsenpraktijk in een wijk te vinden, terwijl het laatste stukje maatschappelijk vastgoed daar twee jaar geleden door de gemeente verkocht is. Dat soort gesprekken heb ik gewoon dagelijks. De gemeente is vaak veel reactiever in haar handelen dan wij denken.

Wat kan een bouwmeester daaraan toevoegen?

– TAKO: Laten zien dat als je opgaven integreert je de oplossingen interessanter, slimmer en goedkoper kunt maken. Dat vraagt overzicht. Een stedenbouwkundige in dienst van de gemeente werkt vaak aan losse projecten, en moet zich invechten om samenhang te agenderen bij de top van de organisatie. Een gemeente als Delft heeft 900 medewerkers, maar de projectsturing gebeurt lang niet altijd vanuit een ruimtelijke achtergrond.

– FRANCESCO: Ik denk dat steden als Rotterdam, Groningen en Amsterdam zich daarin onderscheiden. Daar zie ik mooie dingen gebeuren, een echt kwalitatieve stedelijke ontwikkeling die tegemoetkomt aan maatschappelijke belangen. Als eenzame stadsbouwmeester is het ontzettend moeilijk om zo'n rol te vervullen.

– TAKO: Dat klopt. Ik sta in Delft als stadsbouwmeester bewust naast de organisatie. Ik heb wel gezegd dat je de gemeentelijke stedenbouwkundigen en ontwerpers eigenlijk bij elkaar in een ruimte moet zetten en vooral tekeningen aan de muur moet hangen zodat je ziet hoe de stad er over 15 jaar uitziet. Een stadsbouwmeester kan hierover vervolgens vrijer met de stad in gesprek gaan. Een ambtenaar kan dat niet, die praat namens de wethouder. Een ander voorbeeld. Ik ben door de gemeente Hoorn gevraagd een hoogbouwvisie te maken. Dat ligt politiek gevoelig en dan merk je dat de gemeentelijke stedenbouwkundigen moeilijk stelling kunnen nemen. Dan heb je iemand van buiten nodig die met enig gezag durft te zeggen, 'zo moet het ongeveer'.

Dus die autoriteit en onafhankelijkheid zijn voor een bouwmeester heel belangrijk?

– TAKO: Het gesprek wordt er anders van. In Delft probeer ik mensen uit te dagen over collectiviteit na te denken. En dan bedoel ik niet ouderenhofjes, maar over hoe we ruimtes waar mensen bij elkaar kunnen komen kunnen inpassen in hele grote ontwikkelingen, zoals langs de Schie-oevers. Zo hoop ik dat we

ontwikkelaars kunnen verleiden om iets meer vanuit de behoeften van de stad grote dingen te gaan maken.

Maakt dat niet ook kwetsbaar, dat je overal buiten staat?

- TAKO: Ja, dat voelt natuurlijk kwetsbaar.
- FRANCESCO: Maar dat kun je ook inzetten. Eigenlijk ben je een soort geweten van de stad. Je kan helpen om alle belangen inzichtelijk te maken en van daaruit helpen tot besluitvorming te komen. Er zijn weinig gemeentes - en ik denk dat dat bij de Rijksoverheid of provincie niet veel anders is - waarbij een persoon of partij in de gelegenheid gesteld wordt om dat geweten te zijn en daarover kan adviseren. Neem de woningbouwopgave. Wat je nu ziet is dat bouwende partijen gaan voor snelheid en bouwen in het groen. Wat ik daar proef is dat partijen niet in staat zijn om meerdere belangen te agenderen en tot oplossingen te komen. Met het gevolg dat je in tegenstellingen blijft steken. Alle vormgevers zeggen 'bouwen in de stad'. Ontwikkelaars en bouwers zeggen, 'we kunnen prima in het groen bouwen'. Er zijn weinig mensen in staat om het algemene belang te zien, naar voren te brengen en daarop te handelen. Ik vind dat een bouwmeester dat moet kunnen toevoegen.
- TAKO: Ik denk het ook. En die woningbouwopgave is enorm hè, in al die steden. Delft wil 15.000 woningen extra, Hoorn wil 12.000 woningen erbij. En dit soort gemeenten hebben geen weilanden om vol te bouwen, dus je zit al snel bij mensen in de tuin. In Delft hebben we een straat met drive-in-woningen waar inmiddels een derde door bouwondernemers omgebouwd is tot appartementen; dat leidt tot veel onrust. In Hoorn rekende ik een gemeenteraadslid eens voor: er zijn 36.000 woningen, twee derde daarvan zijn eengezinswoningen. Als de helft daarvan iemand in huis neemt is het 'tekort' ook opgelost. Verbeelden kan dus ook met woorden, wil ik maar zeggen. Het gaat erom dat je opgaves zichtbaar en concreet maakt. En dat je het tegelijkertijd met de stad samen organiseert, zodat iedereen weet waar het over gaat.

Moet volgens jullie een bouwmeester altijd een architect zijn?

- TAKO: Het kan ook een stedenbouwer zijn natuurlijk, maar de voorwaarde van een ruimtelijke ontwerpachtergrond is wezenlijk, het besef dat je met een ontwerp meerdere problemen tegelijk kunt oplossen. Daarnaast is die spreekbuisfunctie erg belangrijk, dat je het verhaal van de stad kunt vertellen.
- FRANCESCO: Wat ik heb gemerkt in mijn periode als voorzitter van de BNA (branchevereniging Nederlandse architectenbureaus – red.) is dat de meeste voorzitters van belangenverenigingen in de bouw niet uit het vak komen. Eigenlijk weten ze te weinig van de inhoud. En ze zijn niet in staat om naar het bredere belang te kijken. Ik denk dat je als stadsbouwmeester wel van meerwaarde voor de stad kunt zijn.

Little C, Rotterdam

Ontwerpteam: CULD en Inbo - Opdrachtgever: ERA Contour & J.P. van Eesteren | TBI

Hoe natuurlijk is het voor architecten of stedenbouwkundigen om over dat algemene belang na te denken?

- FRANCESCO: De ene architect is de andere niet. Als je een profiel opstelt van een bouwmeester, dan is het kunnen overzien van de veelheid van belangen en vandaaruit adviseren cruciaal. Met een mandaat om te kunnen handelen.
- TAKO: Daarnaast is het cruciaal om ook die langere termijn te overzien, en daar continu over te blijven praten.
- FRANCESCO: Ik denk dat dat het primaire probleem van dit moment is. Om terug te komen op het wonen: we bereiken een keer een punt dat wonen echt onbetaalbaar wordt. Die urgentie om het over systeemveranderingen te hebben, zal alleen maar toenemen.

Tako: 'We praten heel vaak over mensen in plaats van met mensen'

Maar hoe pak je dat aan als bouwmeester?

- FRANCESCO: Dat kun je verbeelden. Je kunt vergezichten laten zien, maar je kunt ook de impact laten zien van bepaalde keuzes. Daar zit iets idealistisch in en dat is juist goed. In die afweging van belangen kun je in een onafhankelijke rol echt het verschil maken.
- TAKO: En de truc is dan die afweging te vertalen richting de mensen waar het echt over gaat. We praten heel vaak over mensen in plaats van met mensen.

Laten we dan het voorbeeld van de Omgevingsvisie Delft 2040 pakken. Hoe neem je bewoners daarin mee?

- TAKO: Zo'n toekomst van de stad is voor veel mensen best abstract. Ik probeer alle gesprekken die ik voer in de stad te benutten en het met mensen over de *hele* stad te hebben. Laatst moest ik op de Rotaryclub praten, dan stel ik bewust de vraag waar zij andere soorten mensen tegenkomen. Dan blijken mensen dat vaak na enig nadenken best te weten en daardoor gaan ze die plekken ook meer waarderen. Het gaat erom dat je naar het geheel kunt kijken vanuit de ogenschijnlijke details en probeert te begrijpen hoe zo'n stad werkt.
- FRANCESCO: Dat is zo belangrijk. Voer die gesprekken met mensen over wat ze beweegt en wat ze belangrijk vinden. Dat zien we vaak als ingewikkeld om te organiseren, maar je hoeft echt niet alle inwoners te spreken om te achterhalen wat er in een stad speelt.

Hoe ver reikt de invloed van een bouwmeester? Kun je ook beleid veranderen?

- FRANCESCO: Wij streven in Nederland vaak naar efficiëntie, waardoor juist veel inefficiëntie ontstaat. Ik denk dat het de taak is van een bouwmeester om

beleidsmakers een spiegel voor te houden. We moeten naar een werkwijze toe die niet alleen maar reactief is, maar die vooruitkijkt. Daar heb je plannen voor nodig, en visies en ideeën die helpen om kaders te scheppen en daar gesprekken over te voeren.

Francesco: 'Ik denk dat het de taak is van een bouwmeester om beleidsmakers een spiegel voor te houden'

Eigenlijk pleiten jullie beide dus ook voor meer regie?

- FRANCESCO: Ja. Meer regie gaat wat mij betreft ook over het brede denken. Over vergezichten die echt ver vooruitkijken, honderd jaar bijvoorbeeld. Misschien kom je er in dat soort studies achter dat de volgorde van wat we bouwen heel anders zou moeten zijn.
- TAKO: We zijn heel erg op zoek naar nieuwe vormen van regie. We hebben vergezichten nodig waar iedereen iets in ziet en waar je gezamenlijk naar toe kunt werken. We hebben nu bijvoorbeeld geen *tool* om te bepalen wat een redelijke dichtheid is in bouwplannen. Dat moet elke keer onderhandeld worden. Dat is echt lastig omdat het vaak om gevoel gaat, en dan gaat de druk om woningen te bouwen gauw overheersen. De eerlijke plek om die belangenafweging te maken is de gemeenteraad. Die moet dan goed geadviseerd worden en daar zou je het liefst ook wat objectiveerbare criteria bij hebben. Ontwikkelaars hebben daar ook baat bij, want dat kan ook enige zekerheid bieden bij grondverkoop.
- FRANCESCO: Uiteindelijk gaat het over omgevingskwaliteit en over toekomstbestendigheid. Dat vraagt om een andere manier van communiceren, een ander vocabulaire. Minder jargon. Maar we zullen ook een manier moeten vinden om het verhaal te laten landen op andere plekken. Ontwikkelaars, beleggers, woningbouwers en woningbouwcorporaties moeten mee worden genomen in het belang van die omgevingskwaliteit. Er moet meer gezamenlijkheid ontstaan.

Zien jullie behalve de woningbouwopgave nog andere grote thema's voor bouwmeesters?

- FRANCESCO: Ken je die filmpjes waarin op de voorgrond zoveel gebeurt dat je niet doorhebt dat er in de achtergrond een man in gorillapak voorbijloopt? Dat dreigt een beetje te gebeuren door de aandacht voor de wooncrisis op dit moment. Er zijn nog zoveel andere grote opgaven, zoals de verdozing, de energietransitie, de landbouwtransitie. Die leggen ook allemaal een claim op de ruimte en al die claims vragen om regie, om evenwichtige afwegingen.
- TAKO: In de stad speelt dat ook, verschillende sectoren die dezelfde ruimte claimen. En dan bemoeien de regio, de provincie en het Rijk zich er ook nog mee.

Het gaat over zoveel schijven dat je continu het gevoel hebt er geen invloed op uit te kunnen oefenen.

Wat kan een bouwmeester daaraan doen?

- TAKO: Dat is een interessante vraag. Het agenderen van het gesprek, en zorgen dat burgers erover mee kunnen praten. Door de bestuurlijke ingewikkeldheid van de RES (Regionale Energiestrategie – red.) lijkt het soms dat er geen plek is voor burgers om serieus mee te praten over waar we windmolens plaatsen. Als bouwmeester kun je dat agenderen.
- FRANCESCO: Je bent als bouwmeester een onafhankelijke schakel tussen partijen. Je handelt vanuit het inzicht dat alles een ruimtelijke consequentie heeft, en dat we dat verder moeten uitwerken.

Voert een bouwmeester alleen het gesprek of reiken de ambities verder?

- FRANCESCO: Het moet ergens beginnen, maar op het moment dat je die verbinding hebt gelegd, dan weet je ook wat je kan ophalen bij verschillende partijen en kun je tot actie overgaan. In de vorm van visies, studies, verbeeldingen.
- TAKO: Als je niet oppast dan eindigt dat gesprek over die windmolens met compensatie. Maar je kunt ook vragen: ‘wat willen we nou eigenlijk met elkaar?’. Als we de opgaven integreren kunnen we er iets moois van maken. En dan zou het best kunnen dat je een omgeving vindt waar een windmolen prima past.

Wat is de meerwaarde van een bouwmeestersnetwerk?

- TAKO: De rol van een bouwmeester is nu heel anders dan tien jaar geleden. Daarom is het ongelooflijk belangrijk dat je met elkaar in contact blijft en van elkaar leert. Het verdichtingsvraagstuk speelt in Delft, maar ook op andere plekken. Ik vind het heel waardevol om het inhoudelijke gesprek te blijven voeren en ervaringen uit te wisselen. Het kan best zijn dat de stadsbouwmeester van Groningen zegt, ‘ik wil dit oppakken’. En dat ik zeg, ‘ik doe dit stukje’. Als Francesco weer een ander thema oppakt, dan heb je samen nog meer bereikt.
- FRANCESCO: Volgens mij moeten we jaarlijks bij elkaar blijven komen en het inhoudelijke gesprek blijven voeren. Ik denk ook dat het doel moet zijn dat het netwerk kan groeien, dat er op meer plekken in Nederland bouwmeesters komen, en dat je elkaar kunt opzoeken op het moment dat er iets speelt. We moeten elkaar blijven inspireren.

KORTE BIOGRAFIEËN

FLORIS ALKEMADE was van september 2015 tot september 2021 Rijksbouwmeester. Alkemade was na zijn afstuderen bij Rem Koolhaas aan de TU in Delft 18 jaar lang verbonden aan het bureau OMA, waaronder de laatste 7 jaar als partner. Hij combineerde zijn functie als Rijksbouwmeester met zijn werk voor zijn bureaus FAA en BAU+ en docentschap aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam.

NOËL VAN DOOREN is op 1 september 2020 aangesteld als Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (PARK) voor de provincie Zuid-Holland voor een periode van drie jaar. Daarnaast werkt Van Dooren mee aan het NWO-onderzoek Transitie naar een Duurzaam Voedselsysteem (2021-2024). Hij werkte eerder als landschapsarchitect bij H+N+S Landschapsarchitecten (1992-1997).

JOOP SLANGEN is sinds 2017 in deeltijd benoemd tot polderarchitect van de gemeente Haarlemmermeer. Hij is architect/oprichter van Slangen Architecten in Haarlem en werkt aan opgaven op het gebied van architectuur, monumenten, transformatie en stedenbouw. Eerder was hij stadsarchitect in Haarlem (1996 tot 2007).

NATHALIE DE VRIES is op 1 januari 2021 aangesteld als stadsbouwmeester van de gemeente Groningen voor een periode van drie jaar. Na haar studie bouwkunde aan de Technische Universiteit Delft richtte ze samen met Winy Maas en Jacob van Rijs in 1993 bureau MVRDV op. Naast stadsbouwmeester is zij sinds 2018 hoogleraar Architectural Design aan de TU Delft.

FRANCESCO VEENSTRA is vanaf september 2021 aangesteld als Rijksbouwmeester. Veenstra is opgeleid aan de Rotterdamse Academie van Bouwkunst en is sinds 2017 partner bij Vakwerk architecten in Delft. Daarvoor werkte hij 22 jaar bij Mecanoo, waar hij van 2007 tot 2017 mede-eigenaar was. Zijn werk als architect combineerde hij van 2019 tot 2021 met het voorzitterschap van de BNA.

TAKO POSTMA is in september 2019 benoemd als stadsbouwmeester van Delft. Postma studeerde Bouwkunde aan de TU Delft en ging daarna aan de slag bij Inbo. Daar was hij onder andere partner-architect en later partner-bestuurder. In 2019 startte hij zijn eigen bureau.

Vloevelden Suikerunie - voormalige vuilnisbelt, Groningen

COLOFON

TEKST EN REDACTIE ATELIER RIJKSBOUWMEESTER

Allard Jolles
Nicoline Kok
Saskia Naafs
Iris Thewessen

ARCHITECTUUR LOKAAL

Margot de Jager
Cilly Jansen
Vincent Kompier

Kirsten Schipper

FOTOGRAFIE Cassander Eeftinck Schattenkerk

JMK Media (pagina 12-13)
Olaf Gipser (pagina 30-31)
Siese Veenstra (pagina 56-57)

KAART Jafeth Hagoort

GRAFISCH ONTWERP Hansje van Halem

DRUKWERK drukkerij robstolk®

© 2021 College van Rijksadviseurs www.collegevanrijksadviseurs.nl
en Architectuur Lokaal www.arch-lokaal.nl

Met deze publicatie willen het College van Rijksadviseurs en Architectuur Lokaal laten zien wat bouwmeesters doen, op welke plekken zij actief zijn in Nederland, wat hun drijfveren zijn, en vooral: wat hun toegevoegde waarde is. Wij denken dat bouwmeesters juist in een tijd van ingrijpende ruimtelijke veranderingen een grote meerwaarde kunnen hebben dankzij hun onafhankelijke positie en integrale lange termijnblik. Al vele jaren brengen de Rijksbouwmeester en Architectuur Lokaal de lokale bouwmeesters met enige regelmaat bij elkaar om ervaringen te delen en met elkaar over de toekomst na te denken. Dit bouwmeestersnetwerk is alleen maar relevanter geworden en zullen we de komende jaren actief blijven ondersteunen. Zoals Rijksbouwmeester Francesco Veenstra het stelt, 'als bouwmeesters moeten we elkaar blijven inspireren'. We hopen dat we met deze publicatie ook anderen kunnen inspireren.